

K 2,900
1

საქართველოს
საბავშვო ბიბლიოთეკა

ქრონოსი
ქრონოსი

ნარკვევები

თბილისი
19: თბილისი: 41

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ქართული

გეოგრაფიული

ნაკვეთები

კ 2.900
1

ფილიალში
19 თბილისი 41

იონაე ბაგონიშვილი

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ზღურბლზე სდგას ადამიანი, რომელიც შეიძლება სრულიადაც მწერალი არ გამხდარიყო, თუ ბედს მისთვის უფრო ფართო სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის ასპარეზი არ წაერთმია. ერთ-ერთ ყველაზე ვაჟკაცური იარაღის — ხმლის გაცვლა ბატის ფრთის კალამზე ადვილი არ უნდა ყოფილიყო ბაგრატიონის გვარის უფლისწულისთვის, რომლის წინაპრები საქართველოს სამეფოს მეთაურობდნენ, როგორც მისი ძლიერების და აყვავების, ისე ტრაგიკული განსაცდელის ეპოქებში. მაგრამ როგორც ეტყობა, იონაე ბატონიშვილი არ ყოფილა პატივმოყვარეობით შეპყრობილი ადამიანი. თუმცა როგორც მამამისი, გიორგი მეფე, ისე მიუკერძოებელი უცხოელი დესპანები და მოგზაურები მას ყველაზე უფრო კეთილგონიერად და განათლებულად სთვლიდნენ ქართველ უფლისწულთა შორის, თვითონ ის მზად იყო ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი

ქართული
ენების
სამეცნიერო
ცენტრი

ყველა პრეტენდენტზე გვიან მიეღო, რაიცა აღნიშნულ
საქმე არ იყო, ვინაიდან მას თექვსმეტი და-ძმა და
თოთხმეტი ბიძა და მამიდა ჰყავდა, ისინი კი ყვე-
ლანი სამეფო ტახტზე დაჯდომას ოცნებობდნენ.

იოანე ბატონიშვილი 1772 წელს დაიბადა, ის
სამი წლით უმცროსი იყო ტახტის მემკვიდრე
დავითზე. როგორც ცნობილია, დავით ბატონიშვილ-
მა (1769—1819) თავის დროისათვის საუკეთესო
საერთო აღზრდა-განათლება მიიღო თბილისში,
დავით რექტორის, რომელსაც ის თავის ლალას უწო-
დებდა, ავსტრიელი მეცნიერის გეტინგის, საქსო-
ნელი მეცნიერის, პოტიომკინის პოლიტიკური აგენ-
ტის რეინგისის, აგრეთვე იტალიელი მისიონერების
შემწეობით; შემდეგ სპეციალურად შეისწავლა საარ-
ტილერიო საქმე. ის გახდა ვოლტერის და ფრანგი
გამანათლებელი ფილოსოფოსების იდეების ერთ-
ერთი პირველი მიმდევარი და პროპაგანდისტი სა-
ქართველოში, რის გამოც სამეფო კარის გარშემო
თავმოყრილს კონსერვატორულ წრეებში ოპოზიცია
გამოიწვია. დავით ბატონიშვილმა, როგორც არტი-
ლერიის მეთაურმა მონაწილეობა მიიღო კრწანისის
ომში. მამის სიკვდილის შემდეგ ის ცოტა ხანს ქართლ-
კახეთის სამეფოს გამგედაც ითვლებოდა. სა-
ქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ის იძუ-
ლებით გადასახლებულ იქნა პეტერბურგში, სადაც

გენერალ-ლეიტენანტის ჩინი და სენატორობა მიიღო და საკმაოდ ინტენსიური ლიტერატურული მუშაობა აწარმოვა. მან დასწერა „ნამდვილი ისტორია ანუ მოთხრობა ახალი“, რომელიც მეცნიერული კეთილსინდისიერებით შედგენილ სანდო მასალას წარმოადგენს მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის და მეცხრამეტე საუკუნის პირველი წლების საქართველოს ისტორიის შესასწავლად, შეადგინა „სამართლის წიგნი,“ რომელიც ფრანგი რაციონალისტების მოწინავე აზრებზეა აგებული და ქართულად გადმოთარგმნა მონტესკიეს „სპარსული წერილები“ და „გულისხმისყოფისათვის სჯულთასა“.

დავით ბატონიშვილმა კალამი სცადა აგრეთვე ლირიკის დარგშიც, და ზოგიერთი მისი სატირიკული ლექსი მოკლებული არაა ისტორიულ ინტერესს. მის მთავარ მხატვრულ ნაწარმოებს წარმოადგენს პატარა რომანი „ახალი შიხი“, რომელიც ჟან-ჟანკ რუსსოს „ახალი ელოიზას“, გოეტეს „ახალგაზრდა ვერტერის ვნებათა“ და კარამზინის „საბრალო ლიზას“ მსგავსად შეყვარებული ქალვაჟის მიწერმოწერის ფორმაშია შედგენილი. მაგრამ „ახალი შიხი“ წარმოდგენას არ იძლევა არც ეპოქაზე, არც რეალურ ადამიანებზე, არც მათ განცდებზე და მას, არსებითად, არც სიუჟეტი აქვს. მისი ორი გმირი უფრო სქემას ჰგავს, ვიდრე ცოცხალ ადა-

მიანს, მათი მიწერმოწერა უფრო განსაზღვრული იდეების პროპაგანდას წარმოადგენს, ვიდრე ამბავის მოთხრობას ან სულიერი განცდის გადმოცემას. ამისდა მიუხედავად „ახალი შიხი“ დიდათ საინტერესო ლიტერატურული მოვლენაა, როგორც ეპოქის დამახასიათებელი იდეოლოგიური ნაწარმოები, სახელდობრ, როგორც ევროპული მოწინავე აზროვნების ერთ-ერთი პირველი გამოვლინება ქართულ მწერლობაში.

„ახალი შიხის“ რუსულ თარგმანს, რომელიც 1804 წ. პეტერბურგში გამოქვეყნდა მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში, წანმძღვარებული აქვს პატარა შესავალი; ეს შესავალი ვითომ რომანის შინაარსის მოკლე გადმოცემას წარმოადგენს. ჯერ განმარტებულია, რომ შიხი სწაულიერო წოდების მეთაურს ნიშნავს ალის სექტის მაჰმადიანებში. შემდეგ მოთხრობილია, რომ სახელოვანი სპარსელი შიხი სანანი ირანიდან საქართველოში მოვიდა და შეიყვარა ერთი გლეხი ქალი, ფერია. აღგზნებულმა სიყვარულმა შიხი აიძულა ამ ქალის ხელი ეთხოვა. მაგრამ ფერიამ უპასუხა, მხოლოდ იმ შემთხვევაში გავხდები შენი ცოლი თუ ღვინოს დალევო. რადგან მაჰმადიანებს, მით უმეტეს შიხებსა და მოლებს, ამ სასმელის დალევა აკრძალული აქვთ, შიხი სანანი ფერიას გაშორდა; მაგრამ ის ჩქარა სინანულმა

შეიპყრო ამის გამო და მან დაიწყო წერილების წერა ქალისადმი. ფერიამაც ამ წერილების წახვის შემდეგ სინანული იგრძნო, რაიცა აღიარა თავის საპასუხო წერილებში.

ამ წინასიტყვაობას არავითარი კავშირი არ აქვს არც „ახალი შიხის“ ქართულ ორიგინალურ ტექსტთან, არც რუსულ თარგმნილ ვარიანტთან, ის მხოლოდ მისი რელიგიურ-მორალური ტენდენციის დასაფარავადაა წანმძღვარებული. ნამდვილად გამიჯნურებული ქალვაჟის წერილებში ლაპარაკი არ არის არავითარ რელიგიურ დაბრკოლებებზე, რომელიც მათ შეერთებას ხელს უშლიდეს, და საერთოდ იქ ქრისტიანობა და მაჰმადიანობა ერთი სიტყვითაც არ არის ნანიშნები. კიდევ მეტი: ამ რომანში ქრისტიანული და მაჰმადიანური პოეზიის დამახასიათებელი იდეები და სახეებიც არ არის გამოყენებული. ნამდვილად სანანი და ფერია აღიარებენ „ბუნებითს სჯულს“, ე. ი. მეთვრამეტე საუკუნის გამანათლებელი ფილოსოფოსების ვოლტერისა და რუსოს დეისტურ რელიგიას. ეს რელიგია კი არ სცნობდა არც ალაჰს, არც ქრისტეს, არც სამებას, ის უარჰყოფდა პიროვნულ ღმერთს, გამოცხადებას, განგებას და მხოლოდ გონებას აღიარებდა ჭეშმარიტი სარწმუნოების წყაროდ. დეიზმი გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენდა პანთეიზმის-

კენ, რომლის ნიშანი ნათლად სჩანს სანანის წერილშიც ფერიასადმი: „ესე არა უწყია, გარდა სიტყვიერთა სხვათა ცხოველთაცა უწყიან ყვარვა და თავაზაი და თითქმის მათცა, რომელნიცა ცხოველობასა ქვეშ დაწესებულ არიან, ვითარცა მდინარე აღფეოსი მტრფობი ერეთუთასი, რომელმანცა სიყვარულითა მისით განკვეთა ზღვაი და მოიწია საწადელისადმი თვისისა; და თავაზაცა მისი განიხილე, რომელ სიმწარე იგი ზღვისა არა თან შეიყო მან, რათა არა აბეზარ ჰყოს საყვარელი თვისი“. დეისტების თანახმად დავით ბატონიშვილიც იმ აზრისაა, რომ თვით საღი მორალი ბუნების სწორ შემეცნებაზეა დამყარებული: „სადაცა არ არს ცნობა ბუნებითისა სჯულისა, მუნ არა აქვს ადგილი სინიღისსა, სადაცა არა არს შედგომა ბუნებითისა სჯულისა, მუნ არ არს სავანეი პატიოსნებისა“. „კეთილმოქმედება არს ჩვეულება წარმართებისათვის თვისთა საქმეთა ბუნებითისამებრ რჯულისა“ და სხვ.

მეთვრამეტე საუკუნის ფრანგ მოაზროვნეებს გარდა დავით ბატონიშვილი, როგორც ეტყობა, კარგად იცნობდა სპარსულ „შაჰნამესა“ და „ლეილმეჯნუნიანს“, ევროპული და რუსული სანტიმენტალური სკოლის მწერლებს და კლასიკურ მითოლოგიას: ის ახსენებს კავკასიონის ქედზე მიჯაჭვულ პრომე-

თეს, ოქროს წვიმად ქცეულ იუპიტერს, ევლისეს მინდვრებს, აქერონს, ციკლოპებს, გორგონებს სხ. მისი გმირები სცდილობენ მეტის მეტად ანთებული ვნების ენით ილაპარაკონ, მაგრამ მათი წერილების სტილი მაინც მწიგნობრული ვარჯიშობის შთაბეჭდილებას ახდენს.

რეალური ინდივიდუალური სითბო აქვს მხოლოდ ერთს ადგილს, სადაც ბატონიშვილი სანანის პირით თითქო თავის ბედს უჩივის: „ვკონებ უსაცოდავესი ჩემისა პირსა ზედა ყოვლისა ქვეყნისასა არა რადა იპოებოდეს: მდევნა ბოროტ შემთხვეულობითა, იავარწყო მამულისაგან ღირსებითა და ქონებითა, კეთილობა ჩემი დაამწარა და აწ, უკანასკნელი, სრულჰყო საწადელი თვისი, რომელ მოყვრისა ჩემისაგან უცხო მჰყო.“ მაგრამ იმისდა მიუხედავად, რომ „ახალი შიხი“ მბატკრულად სუსტი ნაწარმოებია, ის მაინც ენიშვნელოვან ლიტერატურულ ძეგლად უნდა ჩაითვალოს, როგორც ევროპული მოწინავე აზროვნების ერთ-ერთი პირველი გამოვლინება ქართულ მწერლობაში.

ევროპული მეცნიერების, განსაკუთრებით ფრანგი ენციკლოპედისტების ძლიერი ზეგავლენა ეტყობა იოანე ბატონიშვილსაც (1772—1839), მაგრამ მას თავის უფროს ძმასთან შედარებით მეტი ორგანული კავშირი აქვს საქართველოს სინამდვილესთან. ჯერ კიდევ ახალ-

გაზრდობაში მან ჩინებული პოლიტიკური დეკლარაციები
 ხედრო მოღვაწის ნიჭი გამოაშკარავა და საქართველოში
 თაო პატივისცემა დაიმსახურა თავისი ცოდნით, სი-
 დინჯით და ზომიერებით. მან მონაწილეობა მიიღო
 რამდენიმე ომში, რომელიც იმ მშფოთარე დროს
 ასე ხშირად უხდებოდა საქართველოს. განსაკუთრე-
 ბით სახელი გაითქვა ნიახურის ბრძოლაში, სადაც
 შეერთებულმა რუს-ქართველმა ჯარმა ლეკები და-
 ამარცხა, ხოლო იმაზე ადრე კრწანისის ბრძოლაში, სა-
 დაც იოანემ თავისი ვაჟკაცობით დატყვევებას გადაარ-
 ჩინა თავისი მოხუცი პაპა—ერეკლე მეორე. „მაშინ
 მოეახლდნენ სპარსნი, სადაც იგი იყოფოდა მეფე და
 მომართეს აღმატებულითა ძლიერებითა და კნინლა
 მოჰკლიდეს მეფესა ანუ შეიპყრობდეს, უკეთუ შვი-
 ლიშვილი ამა მეფის იოანე არა იყომცა მუნ. ეკვე-
 თა მეფის ძე იოანე მახლობელ პაპისა მისისა მოსუ-
 ლთა სპარსთა და უკუაქცივნა და განარინა ხელთა-
 გან მათთა მეფე“ (თეიმურაზ ბატონიშვილის მოგო-
 ნებანი).

1799 წელს იოანე ბატონიშვილმა შეადგინა ფარ-
 თო სახელმწიფოებრივი რეფორმების პროექტი, რო-
 მელიც შემდეგი მიმართებით იწყებოდა: „უმაღლესო
 და უმოწყალესო ხელმწიფე და მამავ, მეფეო სრუ-
 ლიად საქართველოსაო და სხვათა გიორგი, უქვე-
 შევრდომილესი ჩემ მიერ წინადადებანი.“ ეს პრო-

ექტი სამხედრო, ეკონომიური, ფინანსიური, ინსტრაციული და კულტურული ცხოვრების განიზაციას ითვალისწინებდა ევროპული სახელმწიფოების ნიმუშის მიხედვით, მაგრამ ამასთანავე ანგარიშს უწევდა საქართველოს სინამდვილის განსაკუთრებულ პირობებს. პროექტი ვერ განხორციელდა გიორგი მეფის სიკვდილისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების გამო, რასაც ჩქარა თვით იოანე ბატონიშვილის რუსეთში გადასახლება მოჰყვა.

იოანე ბატონიშვილი, უწინარეს ყოვლისა, სამხედრო საქმის რეორგანიზაციას მოითხოვდა. ის განსაკუთრებული პირობებისათვის უცვლელად სტოვებდა საყოველთაო სამხედრო მობილიზაციის ძველს წესს, ქულზე კაცის გაყვანას და სხ., მაგრამ მოითხოვდა მუდმივი ჯარის შექმნას რუსეთის და ევროპის მაგალითის მიხედვით. „ათმან კომლმან მოსცეს ერთი კაცი ხუთს წელიწადს. დღეში რომ ორი შაური მისცენ შავი პურის მაგიერ, უმჯობესი იქნება, რომ იქს წელიწადში სამ თუმანს, ექვს მინალთუნს და ათ შაურს. ეს კარგად ეყოფა საკმელად ერთ კაცს პურისა და შესატანებლისათვის.“ მაგრამ იოანე ბატონიშვილს კარგად ესმოდა, რომ რა მილიტარული ორგანიზაციაც უნდა შეექმნა საქართველოს, მას არ შეეძლებოდა აგრესიული პოლიტიკა ეწარმოებინა: ამიტომ ის მეფეს ურჩევდა ფრთხილი

დიპლომატიური გზა გამოეყენებინა, განსაკუთრებით
ძლიერი მეზობლების მიმართ.

ადმინისტრაციის რეფორმა ამ პროექტით მის გა-
მარტივებას და გაიაფებას გულისხმობდა. იქმნებოდა
ერთი მწყობრი სამმართველო აპარატი უწყების
მთავარი ხელმძღვანელისა, ე. ი. მინისტრიდან დაწ-
ყებული ადგილობრივ მოურავებსა, მამასახლისებსა
და გზირებამდე. მოხელეებს ჯამაგირი შერეული
წესით უნდა მისცემოდა, ნაწილობრივ ფულით
ნაწილობრივ ნატურით; ჯამაგირი უნდა მისცემოდა
აგრეთვე მეფესა, დედოფალსა და უფლისწულებს,
მაგრამ მათ მამულის შემოსავალიც რჩებოდათ.

ამ ადმინისტრაციაში ახალს და განსაკუთრებით სა-
ყურადღებო მოვლენას წარმოადგენენ „განათლების
მოხელე“, რომელსაც სკოლებისა და სტამბების საქმე
უნდა დაქვემდებარებოდა და, თანამედროვე ენით რომ
ვთქვათ, ერთგვარი უზრუნველყოფის კომისარი, რო-
მელსაც არა მარტო დავრდომილთა და ქვრივოხერ-
თა საქმე უნდა განეგო, არამედ ალიმენტების და
მუცლის მოშლის საკითხიც მოეწესრიგებინა: „აგ-
რეთვე ნაბიჭვართა ვინც შობდენ, ნუ ექმნებიან დე-
დანი ორსულნი მუცლის წახდენის მიზეზად და ნურ-
ცა მოშობიან: ესეცა ამავე მოხელეს ეკითხებოდეს.
თუ თავადის ბავშვი იყოს, ისევე თავადმან აღზარდოს

იგი თვისად, ეკლესიისა ეკლესიამან აღზარდოსა
 სამეფოსა სამეფომან“.

უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრივი საკითხების გადასაწყვეტად, განსაკუთრებით ომის გამოსაცხადებლად და ზავის ჩამოსაგდებად, იოანე ბატონიშვილს საჭიროდ მიაჩნდა სათათბირო ორგანოს დაარსება, რომელშიაც ბურჟუაზიის წარმომადგენლებიც შევიდოდნენ. „იყვნენ თორმეტი ჭკვიანი კაცი, კარგი შთამომავლობისანი, გამორჩეულნი, სამი ქართლიდამ, სამი კახეთიდამ, სამი თათრებიდამ, სამი მოქალაქეებიდამ; ესენი ყოველთვის იყვნენ რჩევასა ქვეყნის სარგებლობისასა და ანუ რაიცა საქმე მოხდებოდეს, ან აშლა ვისთანმე, ანუ შერიგება, ანუ მძიმე საქმეები; მეფის ბრძანებით განიხილავდნენ ამას და თავისსა განზრახულსა ერთად შეამოწმებდნენ და მერეთ ისე დაამტკიცებდნენ იმა საქმესა.“

შემდეგ პროექტის ავტორი მოითხოვდა სასამართლოს პროცესის გამარტივებასა და გაუმჯობესებას, სისხლის სამართლის კოდექსის შერბილებას, ისე რომ, მაგალითად, დამნაშავე მხოლოდ იმ შემთხვევაში დასჯილიყო სიკვდილით, თუ ის სამ მკვლელობას ჩაიდენდა. მაგრამ იოანე ბატონიშვილი მკაცრ ღონისძიებას მოითხოვდა სამშობლოს მოღალატეების მიმართ: „გინდ მეფისძე იყოს, გინდ მო-

ნათესავე ანუ სხვა ვინმე გვამი, მამულის არაა ჰქონდეს გარჩევა“.

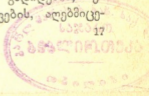
განსაკუთრებით ფართო გეგმა ჰქონდა ავტორს წმინდა კულტურული აღმშენებლობის დარგში. მას საჭიროდ მიაჩნდა ორკვირეული გაზეთის გამოცემა, უმაღლესი სასწავლებლის გახსნა თბილისსა, თელავსა და გორში, სადაც რუსულ და კავკასიურ ენებს გარდა ბერძნული და ლათინურიც უნდა ესწავლებინათ და სადაც თავადაზნაურთა გარდა „პირველნი მოქალაქეს შვილებიც“ უნდა მიეღოთ. „აგრეთვე იყოს ამაზედ მდებალი სასწავლებლები: ამას შინა ისწავლიდნენ მდებლური ვაჭრის შვილები, აგრეთვე გლეხისაც, ვის როგორად შეეძლოთ... ოსტატები ანუ მასწავლებელნი იყვნენ მეფის ხარჯითა, მოწაფენი თავეთ მშობელთ ხარჯითა, ვიდრე შემოსავალთ განვრცობამდე.“ ცხადია, იოანე ბატონიშვილს სასურველად მიაჩნდა, რომ პირველ დაწყებითი სწავლა-განათლება სრულიად უსასყიდლო ყოფილიყო, მხოლოდ ამის განხორციელება, მისი აზრით, უნდა გადადებულიყო „შემოსავალთ გავრცობამდე,“ ე. ი. სანამ ქართლ-კახეთის სახელმწიფო ხაზინა მოლონიერდებოდა. ბოლოს, რეფორმების პროექტი ითვალისწინებდა ფოსტის, აფთიაქის, დავთარხანის ანუ არქივის, ბიბლიოთეკის, მუზეუმის დაარსებას და სხვ.

საქართველოს დაქსასვა ცალკე სამეფოებად და
 სამთავროებად პატრიოტულად მოაზროვნე ქართველებს
 ველ მოღვაწეებს ყოველთვის დიდ უბედურებად
 მიაჩნდათ და, როგორც ცნობილია, მეთვრამეტე სა-
 უკუნის მეორე ნახევარში ქართველი ერის მოწინა-
 ვე წრეებში განსაკუთრებით გაძლიერდა საქართვე-
 ლოს გაერთიანების იდეა. როგორც გულმხურვალე
 პატრიოტს, იოანე ბატონიშვილს, რასაკვირველია,
 არ შეეძლო უგულბებლევო ეს დიდათ მნიშვნელო-
 ვანი პოლიტიკური პრობლემა, ის თავის წინადადე-
 ბას არდგებს მის გადასაჭრელად: „ოდეს ერთერთი
 მეფე გარდაიცვალოს ქართლსა და იმერთსა, უწინ
 დაშთომილი მეფე დასონ საზოგადოდ ქართველთა
 და იმერთა. შემდგომად მეფობა იყოს მორიგე-
 ობით: ხან აქეთური მეფისძე და ხან იქითური მე-
 ფისძე დაჯდებოდეს მეფეთ.“

იოანე ბატონიშვილს, რასაკვირველია, კარგად
 ესმოდა, რომ ასეთი ფართო ხასიათის პოლიტიკური
 და კულტურული რეფორმები საღ ეკონომიურ სა-
 ფუძველს გულისხმობდა, რომ „ოდეს ეკონომია მო-
 ვა თავის წესსა შინა, მაშინ ყოველივე შესაძლებელს
 არს წარმართვად“; ამიტომ ის განსაკუთრებუ-
 ლი ყურადღებით ეპყრობოდა ფინანსების მოწესრი-
 გების, სახელმწიფო შემოსავლის გადიდების, მე-
 ურნეობის და მრეწველობის აყვავების, ალებშიცე-

2900

მის გაძლიერების საკითხებს. მას საჭიროდ მიაჩნდა იჯარის სისტემის ფართოდ გამოყენება მრეწველობის დარგში, ნაციონალური ბურჟუაზიის გაძლიერება სახელმწიფოებრივი კრედიტის დახმარებით: „ჩვენ თითქმის სომხებისა და თათრების ვაჭრების ხელის შემხედველნი ვართ, და ეს ძლიერება იქნება ჩვენი, ოდესცა ვაჭარნიცა ჩვენნი იქნებიან... ქართლიდამ, კახეთიდან, სომხითილდამ სამი ათასი კომლი კაცი, ვინც იყვნენ დიდის სოფლებილდამ თუ მცირედამ, შეხვედრით აყვაროთ და ქალაქში დავაყენოთ. სხვებცა შეწვევნა ვუყოთ... გარდა ამისა სომხეთა და თათართა ისე ივაჭრონ, როგორთაც უვაჭრით პირველ.“

ბოლოს, დიდათ საყურადღებოა, რომ იოანე ბატონიშვილს როგორც საერთო სახელმწიფოებრივ, ისე ადგილობრივ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად აუცილებლად მიაჩნდა თავისებური ფეოდალური კოლექტიური მეურნეობის შექმნა სოფლად: „გარნა ეს უმჯობესი იქნების, უკეთუ ყოველი ბარის სოფლებმა, ვისიც გინდა ყმა იყოს, შეძლებისამებრ, ვთქვათ ოცდახუთის დღის მიწილდამ ვიდრე ოცდაათამდის მოხნან საზოგადოდ და დათესონ ნახევარში პური და ნახევარში ქერი; თითონვე მოშკან, გალწონ და შეინახონ ამბრებში ქერი და პური, ხოლო ბზე საბძელში. უკეთუ ქვეყანას

დასჭირდეს, მაშინ იგინი აღარ შეწუხდებიან მხალ იქნების და იქიდან დაიხარჯება“.

* * *

თავისი ცხოვრების მეორე ნახევარი იოანე ბატონიშვილმა პეტერბურგში გაატარა. აქ მან ხელი მოჰკიდა მეცნიერულ და ლიტერატურულ მუშაობას. „დღე და ღამ ათევეთ წერითა, რათამცა სარგებლობანი შესძინოთ ერსა“, სწერს მის შესახებ მისი მეგობარი იონა ხელაშვილი. ეს მუშაობა უანგარო ზნეობრივ ღვაწლს წარმოადგენდა, ის უფრო მომავალი თაობის საჭიროებისათვის იყო განზრახული, ვიდრე თანამედროვეებისათვის; სტამბის უქონლობის და მანძილის სიშორის გამო იოანე ბატონიშვილს საშუალება არ ჰქონდა ცოტათ თუ ბევრად მრავალრიცხოვან ქართველ მკითხველ საზოგადოებას გამოლაპარაკებოდა: მის აუდიტორიას მისი ძმები, ნათესავები, მეგობარი-ემიგრანტები წარმოადგენდნენ.

იოანე ბატონიშვილმა შეადგინა რამდენიმე სახელმძღვანელო, განსაკუთრებით გრამატიკისა, მათემატიკის და ბუნებისმეტყველების დარგიდან, დასწერა ენციკლოპედია და მრავალტომიანი რუსულ-ქართული ლექსიკონი; ამას გარდა ქართულად გამოსოსთარგმნა ფრანგი სენსუალისტების მეთაურის აბატ კონდილიაკის „ლოგიკა“ და შოტლანდიელი მორა-

ქართული
ენების
სწავლის
სამეცნიერო
ცენტრი

ლისტ-ფილოსოფოსის ადამ ფერგიუსონის მიხედვით ფილოსოფიაა. როგორც ეტყობა, ის ვად იცნობდა ფილოსოფიას: მეტის ძემან იოანემ განმიმარტა ფილოსოფია ძველი ათინელთა და ახალი გერმანიისაო, ამბობს მის შესახებ იგივე იონა ხელაშვილი.

იოანე ბატონიშვილის მთავარი ლიტერატურული შრომა, რომელსაც დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალური მნიშვნელობა, მისი ხუმარსწავლა ანუ „კალმასობაა“. ეს თავისებური ენციკლოპედიაა, სადაც ავტორი სცდილობს თავის დროის მეცნიერების მიღწევანი ხელმისაწვდომი გახადოს ქართველი მკითხველისათვის. ამისთვის ის მეტად ორიგინალურ ხერხს მიმართავს. ის სამონასტრო ღალისა და ნებაყოფლობითი შეწირულების ასაკრეფად სოფელსოფელ ატარებს ქვათახევის განსწავლილ ბერს იონა ხელაშვილს, რომელსაც თან თავისებური სანჩო პანსა -- ზურაბ ღამბარაშვილი ახლავს. საღამოს დაღლილი მოგზაურები, ჩვეულებრივ, რომელიმე ადგილობრივი ფეოდალის ან მოხელის სახლში შედიან დასასვენებლად, სადაც იონა ბერი ვახშმობის დროს მასპინძელთან საუბარს მართავს ამათუიმ ფილოსოფიურ, მეცნიერულ ან პრაქტიკულ საკითხებზე.

„კალმასობას“ საფუძვლად გარკვეული ფილოსოფიური სოფლმხედველობა უძევს. ავტორი ეთანხ-

მება სენსუალისტებს, რომ როგორც გარეშე, ხედავს
 როს, ისე თავის თავს ადამიანი შეგრძნობათა შემ-
 წივობით შეიცნობს, რომ მას თანდაყოლილი იდე-
 ები არა აქვს: „რაისადმი სახმარ არიან გრძნობანი
 ესე (ე. ი. ხედვა, ყნოსვა, სმენა, შეხება და გემება)?
 საშუალებითა ამა ხუთთა გრძნობათა სული ჩვენი
 მიმღებლობს მცნობელებასა არა თუ ოდენ მისთვის,
 რაიცა სხეულსა შინა მისთა, არამედ მისთვისაცა,
 რაიცა გარეშე მისთა იმოქმედებთან.“ ეთიკის დარგ-
 ში იგი ეგრეთ წოდებულ ევდემონისტურ მიმართუ-
 ლებას ემხრობა, ე. ი. ფიქრობს, რომ ადამიანის
 მორალური მოქმედების მიზანი ბედნიერების მიღ-
 წევაა. მაგრამ ამასთანავე ის ადამიანისაგან ერთ-
 გვარ სტოიკურ სიმტკიცესაც მოითხოვს: „რაი არს
 კეთილი და რაი არს ბოროტი? კეთილი არს ყოფე-
 ლი იგი, რაიცა შეგვიქმს ჩვენ კეთილ შემთხვეულო-
 ბასა, ხოლო ბოროტი არს იგი, რომელიც გვეყოფს
 ჩვენ უბედურად... უბედურებასა შინა ნუ შესწუბ-
 დები, ბედნიერებასა შინა ნუ მოუძღურდები“ და
 სხვ.

მაგრამ დღეს „კალმასობას“ საინტერესო საკით-
 ხავ წიგნად ხდის არა მისი ფილოსოფიური ან მეც-
 ნიერული მსჯელობანი, არამედ მხატვრული ნაწილი,
 სადაც იმდროინდელი საქართველოს ყოფაცხოვრე-
 ბა, ზნეჩვეულება და ადამიანების ფსიქოლოგიაა ასა-

ხულო. ეტყობა სამშობლოდან გადასახლებაში მყოფი ანე ბატონიშვილს კარგად შეუსწავლია საქართველოს ყოველი კუთხე და გაუცნია ქართველი საზოგადოების ყოველი წრე; ის ადამიანების და საგნების დიდ ცოდნას ამჟღავნებს, როგორც მოსალოდნელი იყო მწერლისაგან, რომელიც ჯერ კიდევ თავის სახელმწიფოებრივ რეფორმების პროექტში მოითხოვდა, რომ საქართველოს მეფეს სამოთხ წელიწადში ერთხელ მაინც შემოეველო თავისი სამფლობელო, კვირაში ორჯერ მაინც აივანზე გამოსულიყო ხალხის საჩივრის და თხოვნის მოსასმენად და სამეფო მეჯლისზე დიდებულთ გარდა ვაჭარნი და მდაბიონიც დაეპატივნა.

იოანე ბატონიშვილი ძლიერ გონებამახვილი მწერალია, მისი ჰუმორი ხშირად დაბალი ხალხის ჯანსაღ და ტლანქ ხუმრობას უახლოვდება; მაგრამ „კალმასობის“ ძირითადი ტონი მაინც დიდათ სერიოზულია. ესაა ღრმა პატრიოტული და ჰუმანისტური ტენდენციით დაწერილი წიგნი. ფეოდალური საქართველოს ორგანიზმი, „კალმასობის“ მიხედვით, მეტიმეტად დაავადებული სჩანს. „ქართლში არასოდეს სამართალი არ ქნილა და არც იქნებაო“ — ამბობს ავტორი ერთ-ერთი თავისი გმირის პირით. როცა მგზავრობის მესამე დღეს იონა ბერი თავის თანამგზავრებთან ერთად სოფელ ჭალაში მიდის

თავად აბაშიძეებისას, მათ კოშკიდან მოესმოდა ხმა
 რაიმე მწუხარებისა. აღმოჩნდება, რომ კოშკში
 ხები არიან დატყვევებულნი, აბაშიძე მათ სამაჰმა-
 დიანოში გაყიდვას უპირებს. ვახშამზე, სადაც კეთილ-
 შობილი მანდილოსნებიც სხედან და სადაც საუ-
 ბარში ნატურფილოსოფიური, ფსიქოლოგიური და
 ეთიკური საკითხების გარკვევაც ხდება, სხვათა შო-
 რის, ამ ტყვეებზე ჩამოვარდება ლაპარაკი. თავად აბა-
 შიძეს და მის ვასალს პაპუა ორჯონიკიძეს სრული-
 ად სავალალოდ არ მიაჩნიათ მათი ბედი. ისინი
 ასე მსჯელობენ: ეგვიპტეში მრავალმა ქართველმა
 ტყვემ ბეგობა მიიღო, ადამიანისთვის კი, ბოლოს,
 სულ ერთია, სად იცხოვრებს ის ბედნიერად, სამ-
 შობლოში თუ მის გარეთ. მათი აზრით ქართველი
 ტყვის ბედი სახარბიელოცაა: თუ მან ცთუნებას და
 ძაღდატანებას გაუძლო, ქრისტიანულ საიქიოში სა-
 მოძხეს დაიმკვიდრებს, ხოლო თუ სატანჯველი
 ვერ აიტანა და რჯული გამოიცვალა, მაჰმადიანურ
 ქვეყანაში ბეგი ან ფაშა გახდება.

ამ თავისებურ ცინიკურ ბანკეტს ტრაგიკომიზ-
 მით აღსაყვს ამბავი მოსდევს. ვახშამობის შემდეგ თავის
 შინაზე მისულ იონა ხელაშვილს შეეშინდა,
 ვაი თუ აბაშიძემ და ორჯონიკიძემ ჩემი გაყიდვაც
 განიზრახონ, მით უმეტეს, რომ ერთი კაცი აკლიათ,
 რათა ტყვეების რიცხვი ათად შეასრულონო. ის

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

მაინცა და მაინც ვერც თაეის თანამგზავრს ლაშქარს
შვილს ენდობოდა, ვინ იცის ეგებ სიხარბემ სძლი-
ოს და რამდენიმე ოქროში გამცვალოსო. ამიტომ
იონა ხელაშვილი ცხენს მოახტა და ხაშურისაკენ
გაჰქუსლა. ხაშურთან შეაჩმნია, რომ აბაშიძის მღერ-
ეები მისდევდნენ. ერთი უცნობი გლეხის სახლში
შევარდა, სადაც მხოლოდ დედაბერი დახვდა, რო-
მელმაც ქვეშაგებში ჩააწვინა, ხოლო თვითონ ზევი-
დან დააჯდა, ვითომ და აქ არაფერიაო. მღევრები
კვალდაკვალ მიჰყვნენ. მაგრამ საბედნიეროდ აღ-
მოჩნდა, რომ თავად აბაშიძეს ისინი მისთვის და-
საქერად კი არა, უკან დასაბრუნებლად და დასა-
საჩუქრებლად დაედევნებია. მათ იონას რამდენიმე
ბაჯალლო ოქრო გადასცეს, შეიძლება წინათ გაყო-
დულ ტყვეების საფასურად აღებული. და დამშვი-
დებულმა ბერმა ამ ოქროს პათოსით და ირონიით
აღსავსე ჰიმნი მიუძღვნა, რომელიც ღირსეულ და-
სასრულს წარმოადგენს ამ სასაცილო და სატირალი
თავგადასავალია.

„კალმასობაში“ მრავლად მოიპოვება ასეთი მკვეთ-
რი სურათი, რომელიც ახასიათებს მიმავალი ფეო-
დალური საქართველოს ზნეობრივ კრიზისს. ლეკები
სურამელ გლეხებს არბევენ და ნაზირს იტაცებენ.
სურამის მოურავი დახმარების მაგივრად გადარჩე-
ნილ საქონელს ეპატრონება: ეს ჯარიმაა, რატომ

მღევარში არ გამოხველითო. სოფელ სალოლაშიც
 ათასის თავს ზაზა ამირეჯიბს ცხენები საუცხოოდ
 ჰყავს მოვლილი: მეჯინებები მათ ქვეშ უგვიან და
 უსფთავებენ. ამირეჯიბის ქუჩყიანი ბავშვები კი
 ნეხვში თამაშობენ. მცხეთის კათალიკოსი თავისი პა-
 ლატის ფანჯრებს ახურვინებს, არავინ დამინახოს,
 რომ დიდ მარხვაში ცისკრის წინ ახალდაქერილი
 ორაგულით ვძლებიო. დავით ბატონიშვილის ცერე-
 მონიმიესტერი იმდენად უმეცარია, რომ ცოლის
 მოწერილი წერილი ვერ წაუკითხავს; ასეთ ხელი-
 სუფალთა რიცხვი ლეგიონია, მათ არაფერი გააჩ-
 ნიათ გარდა უსაზღვრო მადისა. მღვდელს ანჯიქო
 ბებურიშვილს ავაზაკების ბრბო ჰყავს, ის მათ ქურ-
 დობის და მძარცველობის სხვადასხვა ოინს ასწავ-
 ლის. მღვდელები და დიაკვნები ჟამნისა და სახა-
 რების კითხვის დროს „დია ხლტებიან“ და „ბევრ
 სიტყვას უშვებენ“, მაგრამ საუცხოვოთ იციან ყან-
 წის მომარჯვება და მეტანიის გაკეთება ღვინით სავ-
 სე ქვევრის წინაშე. თბილელი მიტროპოლიტი სა-
 ქათმეში ხვდება თავის სტუმრებს, ის აღშფოთებუ-
 ლი არკვევს, რომ მის ათს ყვერულს ერთი ცალი
 აკლია. თვით იონა ბერი ერთ საღამოს მღვდელ
 არონ ალექსიშვილის სახლში დანაყრდება და შეზარ-
 ხოშდება. ღამით წყურვილი გამოაღვიძებს, წამო-
 დკება, ღოქის ძებნას დაიწყებს ხელების ფათურით

და მასპინძლის ცოლის ლოგინს წააწყდება. <sup>ქართული
ენის ინსტიტუტი</sup>
მოჰყვება ქმრის გამოღვიძება, სტუმარ-მასპინძლის
ჩხუბი, ცემა-ტყეპა და წვერთა გლეჯა.

თუ თავის სახელმწიფოებრივი რეფორმების პრო-
ექტში იოანე ბატონიშვილმა გამოარკვია, რო-
გორ შეიძლებოდა, მისი აზრით, საქართველოს ფეო-
დალური მონარქიის გადარჩენა, „კალმასობაში“ მან
დაგვანახვა, რატომ დაიღუპა ბაგრატიონების სამე-
ფო. მან დაგვანახვა, რომ სრსელი ღრღნიდა მთელს
სოციალურ ორგანიზმს, რომ ყველაზე მეტად სწო-
რეთ მთავარი ორგანოები, ე. ი. გაბატონებული და
მმართველი წრეები იყვნენ დაავადებული. ოვგორც
განათლების ეპოქის შვილს შეეფერებოდა, ფრანგი
და გერმანელი რაციონალისტ-ფილოსოფოსების მიმ-
დევარს, ის თავისი სამშობლოს ერთ-ერთ მთავარ
უბედურებას ევროპული განათლების უქონლობაში
ხედავდა: „პირველ რომ, როგორც რიგია, ვერა იზრ-
დებიან სწავლითა მეფის ძენიცა და თავადნიც,
ხოლო მეორე, რადგან აზიელთ ჩვეულება შემოსუ-
ლა ამ ქვეყანაში, ისე ვიქცევით ჩვენ და ამისთვის
ვითარცა მათ შორის არის ძმათა ამბოხება და ურ-
ჩება, აგრეთვე აქაც მოუღიესთ.“

რა საშუალება იყო საპირო, იოანე ბატონიშვი-
ლის აზრით, ამ დაავადებული ორგანიზმის მოსამჯო-
ბინებლად და მოსარჩენად? უწინარეს ყოვლისა

საზოგადოებრივი და და პოლიტიკური ცხოვრების
რეორგანიზაცია, რომლის პროექტი მან მეფეს წარუდგინა,
გინა, სანამ სამშობლოში იმყოფებოდა. მაგრამ უცხო-
ეთში გადახვეწის შემდეგ მას აღარ შეეძლო ამ
პროექტის განხორციელებაზე ოცნება. მას ის და და-
ჩენოდა, რომ პეტერბურგიდან თავისი ნაწერებით
მეცნიერული და მორალური იდეების პროპაგანდა
გაეწია. ის შეებრძოლა პატრიოტული შეგნების დაჩ-
ლუნგებას, მორალის დაშლას, ეგოიზმს, უმეცრებას.
ის იყო პირველი ქართველი გამანათლებელი, სამ-
შობლოს საზღვრებიდან გაძევებული, მაგრამ ღრმად
დაფიქრებული თავის სამშობლოს ტრაგიკულ მდგო-
მარეობაზე.

აღქმისათვის მზადება

როცა ადამიანი უკანასკნელი ბაგრატიონების თაობიდან, დავით, იოანე, ალექსანდრე, თეიმურაზ ბატონიშვილებიდან, რომელნიც მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ჯერ კიდევ გავლენას ახდენდნენ ქართველი ერის კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაზე, მომდევნო თაობაზე გადადის, შეუძლებელია ის გაოცებამ არ მოიცვას. ჩვენი მეთვრამეტე საუკუნე რამდენიმედ შექსპარის ზოგიერთი ტრაგედიის მეხუთე აქტს ჰგავს, სადაც თითქმის ყველა გმირი კვდება. ამ ჩვენი მეთვრამეტე საუკუნის მოღვაწეების უშუალო მემკვიდრეები ან ემიგრაციაში მიდიან და პეტერბურგში სახლდებიან, რათა იქ ლიტერატურულ და მეცნიერულ მუშაობას მოჰკიდონ ხელი დავით, იოანე და თეიმურაზ ბატონიშვილებით, ან უთანასწორო ბრძოლას განაგრძობენ რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ ალექსანდრე ბატონიშვილივით. საქართველოში დეკორაცია სრულიად იცვლება: სცენაზე გამოდიან ევროპულად გამოწ-

ყობილი ქალვაენი, მწვანე მაგიდას უსხდებოდნენ
 სანთლებს ანთებენ და ჩურჩულს იწყებენ პრეფერანციულად
 სის თამაშის დროს. თუ წინა თაობას მამაცი მე-
 ომრები, ფართო გონების პოლიტიკოსები ჰყავდა,
 ახალი თაობის მეთაურები ფრონდისტები არიან. და
 ამ თაობის ერთერთი დიდად დამახასიათებელი იდეო-
 ლოგი ალექსანდრე ორბელიანია.

კარგად ცნობილია ალექსანდრე ორბელიანის
 როლი 1832 წლის შეთქმულებაში. „ფარული და
 განუწყვეტელი მეგობრის“ წევრები სხვადასხვა სო-
 ციალური წრეებიდან წარმოდგებოდნენ და ამის-
 და მიხედვით სხვადასხვანაირი იყო მათი პოლიტი-
 კური მისწრაფებანიც. აქ იყვნენ მდგომარეობით,
 სამსახურით ან პენსიით უკმაყოფილო ბატონიშვილე-
 ბი, ბაგრატიონის დინასტიასთან დამოყვრებული
 ფეოდალები, საშუალო შეძლების ან ღარიბი თა-
 ვადაზნაურობის წარმომადგენლები, ლიბერალურად
 და პატრიოტულად განწყობილი მხედრები, ბო-
 ლოს რადიკალურად და რევოლუციურად მოაზ-
 როვნე მშრომელი ინტელიგენტები. სოციალური
 შემადგენლობისა და პოლიტიკური აზროვნების ასე-
 თი სხვადასხვაობა სისუსტის წყარო იყო შეთქმულ-
 თა კავშირისთვის. თუ ფარული საზოგადოების
 წესდების შემდგენელი ფილადელფოს კიკნაძე, რო-
 გორც ეტყობა, თავისუფალი არ ყოფილა რევო-

გავეთქმეთ
სილომის
2015

ლუციური და ფრანკმასონული იდეების გან, თუ ფილოსოფიურად განსწავლული დოდაშვილი რადიკალურად მოაზროვნე ადამიანი სჩანს, შეთქმულთა მემარჯვენე ფრთა, ალბათ, იმ შეხედულებებს იზიარებდა, რომელნიც ალექსანდრე ორბელიანმა უფრო გვიან თავის პუბლიცისტურ და ისტორიულ წერილებში გამოსთქვა. საკმაოა კაცმა ეს წერილები წაიკითხოს, რათა 1832 წლის შეთქმულების დამარცხების ერთი მთავარი მიზეზი გაიგოს. შეთქმულთა მემარჯვენე უმრავლესობის იდეოლოგი მოკლებულია რეალური პოლიტიკის აღლოს, მისი აზროვნება მეტისმეტად არქაულია, მისი იდეალი ბაგრატიონთა ფეოდალური მონარქიის აღდგენაა; მას ვერ შეუგნია, რომ საქართველოში ახალი ადამიანები წარმოიშვნენ ახალი მოთხოვნილებებით და ახალი ფსიქოლოგიით, ის მთელი თავისი არსებით ერეკლე მეფის ეპოქაში იმყოფება, ყოველივე, რაც შემდეგ მოხდა, მას რაღაც არასასიამოვნო სიზმრად მიაჩნია.

რუსეთის ხელისუფლების დამყარებას საქართველოში ჩვენი გლებკაცობა ძლიერი და ორგანიზაციულადაც საკმაოდ მოწყობილი პროტესტით შეხვდა. ეს პროტესტი გამოწვეული იყო იმიტომ, რომ მოლოდინის წინააღმდეგ, ქართველი გლების ეკონომიური და უფლებრივი მდგომარეობა დიდად

გაუარესდა; ამას გარდა სოციალურ ჩაგვრას ნაციონალური ჩაგვრა დაემატა. ამიტომ საქართველოში არ დარჩენილა არცერთი მნიშვნელოვანი პროვინცია, სადაც გლეხკაცობას მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში მძლავრი ამბოხება არ მოეწყოს. 1832 წლის შეთქმულების მარცხის ერთერთი უმთავრესი მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ მისმა ხელმძღვანელებმა ქართველი გლეხკაცობის ეს სტიქიონური უკმაყოფილება პოლიტიკურად მართებულად ვერ დააფასეს და ნაციონალური მიზნებისთვის ვერ გამოიყენეს.

დიდი მასშტაბის ეროვნული პოლიტიკის საწარმოებლად იმ კრიტიკულ ეპოქაში ბევრად უფრო ფართო გონების და ზნეობრივი მხნეობის ადამიანები იყვნენ საჭირო, ვიდრე ალექსანდრე ორბელიანი და მისი თანამოაზრეები იყვნენ შეთქმულთა მემარჯვენე უმრავლესობიდან. თვით ალექსანდრე ორბელიანს ისეთი განათლება არ ჰქონდა მიღებული, როგორც, მაგალითად, მისმა ბიძაშვილებმა დავით და იოანე ბატონიშვილებმა მიიღეს გერმანელ მეცნიერთა და იტალიელ მისიონერთა შემწეობით. მართალია, თავის ერთ წერილში ალექსანდრე ორბელიანი ამბობს, „ევროპია არის ლამპარი მთელი ქვეყნისა, განმანათლებელი კაცის გონებისა, მეცნიერება მოსწავლეთა, სიბრძნე გამგეთა და სი-

კეთე კაცობრიობისაო", მაგრამ თავისთავის შესახებ იგი აღიარებს, რომ „მე ძველი დედაკაცებში ვარ დაბადებული და გაზრდილი და მინამ ორმოცდაათხის წლისა შევსრულდებოდი, სულ იმათთან ვიყავი, თუ ოდესმე გარემოება არ განმაშორებდაო.“ ის მოგვითხრობს, როგორ დადიოდა პატარაობისას ქალაქის სკოლაში ამხედრებული, მაშინ, როცა მისი გამზრდელი ლაფში მიაბიჯებდა, როგორ ამზადდებდნენ მას პეტერბურგის პაჟების კორპუსში შესასვლელად, „მაგრამ 1812 წელს მამაჩემი აღარ დარჩა ამ წუთის სოფელში, რომლისთვისაც დამაგდეს შინა“ (ალ. ჯამბაკურ ორბელიანი, ნაწერი, თბილისი, 1879).

კაცმა სთქვას, ალექსანდრე ორბელიანის წერილებს მართლაც ეტყობა ხანში შესული თავსაკრავებიანი დედაკაცების აზროვნების გავლენა. ის სურათი, რომელსაც იგი ფეოდალური საქართველოს შესახებ იძლევა, სრული წინააღმდეგობაა იმისა, რომელიც იოანე ბატონიშვილმა დაგვიხატა თავის „კალმასობაში.“ თუ ალექსანდრე ორბელიანს დავუჯერებთ, ბაგრატიონების ფეოდალურ მონარქიაში ერთი შეუშფოთებელი სოციალური იდილია სუფევდა, ამ იდილიას არაფერი არ ღვევდა გარდა გმირული აქტებისა. „უწინდელს დროში გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მებატონე ვიშოვო და იმას შევე-

ხიზნოვო, იმისთვის, რომ მებატონე თავის ყმასა
 შვილისავით ყურს უგდებდა და შვილის მსგავსად
 გული სტკიოდი ყმისთვის. მებატონე და ყმა ერთად
 საუბრობდნენ, ერთად შეექცეოდნენ და ერთად
 სიამოვნებდნენ. ყმას მებატონე მამასავით უყვარდა,
 მამასავით შიში ჰქონდა, მამასავით პატივს სცემდა
 და ყოველთვის გაფრთხილებული იყო, არა ვაწყინო რაო.
 მეფე ვახტანგი ამბობს თავის სჯულში და კანონად ზღებს:
 სულს გარდა მებატონისა არის ყმაო. ეს იმას ნიშნავს,
 როგორადაც შვილი მშობელს ეკუთნის და შვილი სრულებით
 მშობლისა არის, ისე იმის მზგავსად მებატონეს ეკუთვნოდა
 ყმა... ყმა ნიშნავს ჭაბუკს. კიდევ ყმა ნიშნავს მებატონის
 აგარაკზე მოსახლეს... ეს ამგვარი მაშინდელი ჩვენი
 ცხოვრება იმისათვის იყო ასე კარგი, რომ მაშინდელი
 ზნეობა სრულიად გაწმენდილი იყო ყოველის მცირედის
 მწიკვლისაგან: ესენი იყვნენ მშვიდობიანნი, წყნარნი,
 უფროსის მორჩილნი, ნათესაობის მიმდევ-მომდევნი
 დიდის სიყვარულით, მეზობლის გამტანნი და შემწენი
 ერთმანეთისა“.

შეუძლებელია ყველა იმ ღირსებისა და სათნოების ჩამოთვლა,
 რომლითაც აღ. ორბელიანი თავის წინაპრებს ამკობს;
 თუ მას ვერწმუნებით, ყოველი დარბაისელი
 ქართველი აღჭურვილი იყო გულგახსნილი და მხიარული
 ხასიათით, გონიერე-

ბით, პირდაპირობით, უმანკობით, უანგარობით, ტყუილის სიძულვილით, ერთი სიტყვით, ცუდის თვისებით, რომელთა შემწეობით ქრისტიანი პირდაპირ სამოთხეში შედის პირადობის მოწმობის წარუდგენლად. თუ ასეთი იყვნენ ჩვეულებრივი ერისკაცნი, ადვილი წარმოსადგენია როგორი უნდა ყოფილიყვნენ საეკლესიო და სამონასტრო მოღვაწენი: იმათ სრულიადაც არ სჭირდებოდათ პეტრე მოციქულის კარიბჭეზე დაკაკუნება, ისინი შიგ შუაგულ სამოთხეში იმყოფებოდნენ უკვე სააქაო ცხოვრების დროს. „ჩვენი ქრისტიანობის სასულიერონი აღსრულებდნენ ყოველს სახარების სიტყვას, იცოდნენ იმათ საღმრთო წერილი კარგად, არამც თუ მხოლოდ წაკითხვა, არამედ იმის კანონის დებულებას აღსრულებდნენ ყოველის გულით და სულით; სრულიად მიხვედრილნი იყვნენ იმ საღმრთო წერილის ძალს, სხვა ყოველივე ამაო არს თვისნიერ კეთილსაო... ყოველი საქართველოს უდაბნოების კარილია იყო ყველასათვის, ყოველ დროს, ყოველ ეამს... უდაბნოს ეკლესიის სალოცავად ვინც დედანი წავიდოდნენ, თამამად შევიდოდნენ იმ უდაბნოში ბერებთან და იმათთან კარგა ხანი დარჩებოდნენ, რამდენიმე დღეები, ვითარცა წმინდა სული სასუფეველში შესულ-გამოსული.“

ვისაც ქართული ისტორიული ქრონიკები წაუ-
 კითხავს, მრავალი ეპიზოდი ეხსომება, სრულხარულად
 გამაბათილებელი ამ ყალბი სანტიმენტალური და
 რომანტიკული წარმოდგენისა ჩვენს ძველს სასული-
 ერო წოდებაზე, რომელშიც, თავისთავად ცხადია,
 განსაკუთრებით პირველ საუკუნეებში, მრავლად
 მოიპოვებოდნენ აგრეთვე ფართო გონების, პატრიო-
 ტული შეგნების და ასკეტური მორალის ადამი-
 ანებიც. განსაკუთრებით მეთხუმეტე - მეთექვსმეტე
 საუკუნის შემდეგ ქართველმა სამღვდელოებამ, რო-
 გორც ეტყობა, სკეპტიციზმთან ერთად შეიძინა
 იტალიური რენესანსის სამღვდელოების დამახასი-
 ათებელი ზნეობრივი მანკიერება, მაგრამ ისე კი,
 რომ, უმრავლეს შემთხვევაში, ამ უკანასკნელის ჰუ-
 მანიტარული განათლება და არტისტული კულტუ-
 რა არ ჰქონია. იმ ქართველი ეპისკოპოსების მდი-
 დარ გალერეაში, რომელნიც დედოფლებს ჰყვა-
 რობდნენ, ერისკაცებს ცოლებს სტაცებდნენ, ხოლო
 ქმრებს თურქეთში ჰყიდდნენ, ნადირობდნენ, ომობდ-
 ნენ, ქეიფის დროს დიდის სიმარდით ღვინით სავსე
 სურის გვერდებზე დგებოდნენ ორივე ფეხით, ერთ-
 ერთი კოლორიტიანი ფიგურა ის ჩოლოყაშვილი —
 ალავერდელია, რომლის რომანტიკული თავგადასა-
 ვალი „ქართლის ცხოვრებაშია“ მოთხრობილი. ის
 ცხოვრობდა მეთექვსმეტე საუკუნეში, კახთა მეფის

ალექსანდრე პირველის დროს, როდესაც მკვიდროდ დასახლებული და მდიდარი სახელობის იყო და მას მატერიალური დახმარების გაწევა შეეძლო აღმოსავლეთის ქრისტიანობისთვის. „ამ შემთხვევაში მოეგზავნა იერუსალიმის პატრიარქს და მოეთხოვა სახსრად ვალთა თვისათვის ვერცხლნი: ესე აუწყა ალექსანდრემ კახთა და მათ აღუთქვეს და დაადგინეს ალავერდელი, ძმა ოთარ ჩოლოყაშვილისა, რათა შეჰკრიბოს და წარიღოს იერუსალიმს: ხოლო მან შეკრიბა ხუთი ათასი დრაჰკანი და წარვიდა. არამედ იყო დაი მეფე ალექსანდრესი, რომელსაც აღერჩია ენკრატისობა და სცხოვრობდა ალავერდს. გარნა ამას ფარულად თანაეყოფოდა ალავერდელი. ხოლო ქალმან მან ჰსცნა წარსვლა ალავერდელისა და მიდგომით ყოფა მისი, აღუძნდა და მსწრაფლ მოსწია კაცი თვისი და აუწყა ალავერდელსა. არამედ ალავერდელი მიწურვილი იყო მისვლად და, სცნა რა ესე, უკუმოიქცა, წარიპარა ქალი იგი და წარვიდა იმერეთს. ხოლო ოქრო იგი წარმოუვლინეს ალექსანდრესვე და კრულჰყო პატრიარქმან ალავერდელი. შემდგომად მოიყვანა მეფე ალექსანდრემ ბერი იგი, ვინაიდან განკრეჭილიყო და ექორწინა ქალი იგი, მისცნა მცირედნი მამულნი და იყოფოდა მას შინა.“

უნდა ითქვას, რომ არც ალავერდელი ბეგლარი და არც პოსის, არც ალექსანდრე მეფის ქცევა მოკლებული არ არის ერთგვარ რაინდობას. მაგრამ მთელი ეს რომანი, რომელიც მონასტრის თაღებს ქვეშ დაწყებულია და მეფის მიერ ბოძებულ ბაღში დასრულებულია, უფრო ბოკაჩიოს ან აბატ პრევოს კალმის ღირსია და, ყოველ შემთხვევაში, მისი გმირები ნაკლებ ჰგვანან „სასუფეველში“ შესულ-გამოსულ წმინდა სულებს.“

ალექსანდრე ორბელიანი, ბოლოს ეწინააღმდეგება იოანე ბატონიშვილის მტკიცებას, რომ საქართველოში სამართალი არც ქმნილა და არც იქმნებოდა. ის ამბობს, რომ „სასამართლოები და სამსჯავრო ყოველ ადგილას და ყოველ სახლში იყო ხოლმე. ვისაც საჩივარი გაუჩნდებოდა. იქვე სოფელში გადასწყვეტდნენ სახალხოდ რამდენიმე მოჩივრებისაგან ამორჩეული შუაქაცები. თუ არავინ შეესწრებოდა, თვით მებატონე იქნებოდა მოსამართლე ერთადერთი თავის მეუღლითურთ. ყოველი მაშინდელი სამართალი სულ სვინდისით იყო და ქეშმარიტებით.“

ეს დღეს ჩვენ პარადოქსულ მოვლენად გვეჩვენება, რომ თუმცა ალექსანდრე ორბელიანი ვერც განათლებით, ვერც ზნეობრივი სიძლიერით და ვერც ქეშმარიტების სიყვარულით ვერ შეედრებოდა

საქართველოს
ხალხური მემკვიდრეობის
სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

თავის ბიძაშვილს იოანე ბატონიშვილს, ის მისი
მეტე საუკუნეში მასზე უფრო პოპულარული იყო
ქართველი საზოგადოების გარკვეულ წრეებში. თა-
ვისი რომანტიკული პატრიოტიზმით, ის ამ წრე-
ების სულიერ განწყობილებას გამოხატავდა. ეს
ულტარომატიკულად მომართული ელემენტები
ნამდვილი ისტორიოგრაფიის წინაშე ხშირად იკო-
ნოგრაფიას აძლევდნენ უპირატესობას, ცოცხალი
ადამიანების ადგილას ხშირად ფრესკოებს ხედავდ-
ნენ, ისინი მზად იყვნენ მთელი კაცობრიობის ის-
ტორია ქართლოსიდან დაეწყოთ, როგორც ბიბ-
ლიური აზროვნება ადამიდან იწყებდა.

მაგრამ ამ რომანტიკულ პატრიოტიზმში სალი მო-
რალური ელემენტი შედიოდა. ალექსანდრე ორბე-
ლიანს და მის თანამოაზრეებს უნდოდათ ხეობრი-
ვი გავლენა მოეხდინათ თავიანთ თანამდროვე ქართ-
ველ საზოგადოებაზე, რომელიც დენაციონალიზაციის
გზას ადგა, დაერწმუნებიათ ის, რომ დამოუკიდებელი
საქართველო ყოველი მხრისა მალლა იდგა რუსე-
თის პროვინციად გადაქცეულ საქართველოზე.

დანიელ ჟონქაძის „სურამის ციხე“ ქართულ
მხატვრულ ლიტერატურაში პირველი გულწრფელი
პროტესტია ამ რომანტიკის წინააღმდეგ. მაგრამ
უნდა ითქვას, რომ როგორც მხატვარმა, დანიელ
ჟონქაძემაც უწყებულები ხარკი მიუძღვნა თავისი

დროის გემოვნებას, და მის მოთხოვნაშიც უხედავად მოიპოვება რომანტიკული ფანტასტიკა. მხოლოდ ესაა, რომ ეს შემზარავი სცენები, ეს დემონური ვნებები, ეს ჯადოქრობა და მკითხაობა, ეს ციხის კედელში ჩაკირული ადამიანი და ერთი მეორეს გადახვეული და ხანჯლებით განგმირული მიჯნურები ავტორს იმისთვის დასკირდა, რომ შესაფერს მუქ ჩარჩოში ჩაესვა ჰუმანისტის კალმით დახატული ღრმა დრამატული სურათები: მკაცრი მემამულეები, რომელნიც ყმებს ურემში და კევრში აბამენ ან ყიდიან თურქეთში, სასოწარკვეთილი გლეხები, რომელნიც მებატონეებს გაურბიან და სარწმუნოებას იცვლიან კონსპირაციის მოსაზრებით, მღვდლები, რომელნიც აღსარების საიდუმლოებას ამჟღავნებენ და სხვ. ბოლოს დიდად დამახასიათებელია, რომ დანიელ ქონჭაძე ერთს თავის გლეხს ათქმევინებს სიტყვებს, რომელნიც აჯანყებული ფრანგი გლეხების ერთი ცნობილი სიმღერის პირდაპირ თარგმანს წარმოადგენს: „იმათ (ე. ი. მებატონეებს) ჰკონიათ, რომ ჩვენ კაცნი არ ვიყვნეთ, რომ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულე. იმათ ჰკონიათ, რომ ჩვენ არ გვაქვს გული, არ შეგვიძლიან განსჯა.“

აკაკი ნაკითხი

აკაკი წერეთელი არისტოკრატიული ოჯახიდან წარმოსდგებოდა. დედაშისი ეკატერინე იმერეთის მეფის, სოლომონ პირველის ქალიშვილის დარეჯანის შვილიშვილი იყო. როგორც ცნობილია, ეს მეფე, ნაწილობრივ რუსის ჯარის დახმარებით, ცვალებადი წარმატებით ებრძოდა თურქებს და რამდენჯერმე ისინი სასტიკად დაამარცხა. თავად წერეთლების გვარი შედარებით გვიან გამოვიდა ისტორიულ ასპერეზზე. იმერეთის მეფეები მეთვრამეტე საუკუნეში ხშირად ამ გვარის უფროსი შტოდან ნიშნავდნენ თავიანთ სახლთუხუცესებს, სარდლებსა და ელჩებს. იმერეთის უკანასკნელი სახლთუხუცესი, ცნობილი ზურაბ წერეთელი რუსეთის ორიენტაციის მომხრე იყო და დიდად ხელი შეუწყო რუსეთის ხელისუფლების განმტკიცებას იმერეთში. სხვათაშორის, მან რეპრესიული ღონისძიებანი მიიღო აკაკის მამის ოჯახის წინააღმდეგ, რომლის წევრები იმერეთის უკანასკნელ მეფეს სოლომონ მეორეს ემიგრაციაში გაჰყვნენ ტრაპიზონში.

რადგან პოეტის დედის მამა ივანე აბაშიანი
1820 წლის აჯანყებაში იღებდა მონაწილეობას და
რუსეთის მეფის მთავრობის მიერ აკლებულ და და-
ტუსალებულ იქნა, აკაკი წერეთელმა ბავშვობა რუსულ
ხელისუფლებისადმი მტრულად განწყობილ ატმოს-
ფეროში გაატარა.

აკაკი დაიბადა საქართველოს პროვინციაში, რო-
მელიც ყოველთვის შედარებით უკეთ იყო დაცული
უცხოელების ზეგავლენისაგან. თავისი ბავშვობა მან
გაატარა მრისხანე მოდინახეს ციხის ძირში, რომე-
ლიც თითქო ამოზდილია საჩხერის კლდეებიდან, სა-
ვანის ტაძრის გვერდით, რომელიც თავისი მცირე
ზომის მიუხედავად, გვაოცებს თავისი ხაზების პარმო-
ნიულობით და პროპორციულობით, საზოგადოებრივ
წრეში, სადაც გამძაფრებული იყო ისტორიული ტრა-
დიციების შეგნება. ამ პროვინციას ერთს დროს დიდი
სამხედრო გზა სჭრიდა. ის იწყებოდა ძველ ქუთათი-
სიუმსა და უქიმერიონთან, გადიოდა სიმონეთსა, სკან-
დასა, საჩხერესა და კორბოულზე და ზემოქართლში
ეშვებოდა ალთან. ამ სამხედრო გზით მეექვსე საუ-
კუნეში კოლხეთში სპარსეთის მეფის ხოსროს ჯარე-
ბი შეიჭრნენ, რათა არქეოპოლისისა, მუხარინისისა
და პეტრადან ბიზანტიის იმპერატორის გარნიზონები
გაერეკათ და შავი ზღვის (პონტოს ზღვის) ნაპირებზე
დამკვიდრებულიყვნენ. მაგრამ შემდეგ მტერს იშვი-

ათად გამოუყენებია ეს გზა. ლიხის მთა თავისი უაღრესად
 ანი მკერდით იმერეთს ციხე-სიმაგრეებზე უკეთესი ციხეა
 მათი ურდოებისაგან. ამიტომ შეიძლება არსად ქართ-
 ველი ერი ეთნიურად ისე სუფთად არ იყოს დაცული,
 როგორც ყვირილას და წყალწითელას ხეობაში, არ-
 სად ხალხი ასეთ წმინდა ქართულს არ ლაპარაკობ-
 დეს, არსად ისეთ საუცხოვო ჭონას არ მღეროდეს.
 აქ მოსახლეობამ ბოლო დრომდე შეინარჩუნა თავი-
 სი ძველი სტუმართმოყვარეობა, თავისი ძველი სიმ-
 ლერები და ადათები. სულ ბოლო დრომდე ეს ერთი
 ყველაზე პატრიარქალური კუთხე იყო დასავლეთ
 საქართველოში.

ძველი ქართული ფეოდალური ადათის მიხედვით
 პატრონების შვილები ხშირად რამდენიმე წელიწადს
 ვასალების ოჯახებში ატარებდნენ: მეფის წულენი თა-
 ვადების ოჯახებში, თავადებისა — აზნაურიშვილები-
 საში, ხოლო აზნაურიშვილებისა — გლეხებისაში. ამ
 გზით ხდებოდა მმართველი და ქვეშევრდომი ელემენ-
 ტების დაახლოვება, თვით ერთგვარი დამოყვრება.
 როგორც ცნობილია, აკაკი წერეთელმაც თავისი ბავ-
 შვობა შვიდ წლამდე გაატარა არა მამაპაპისეულ ქვი-
 ტკირისპალატებში, რომელიც დღემდე შენახულია მის
 სამშობლო სოფელ სხვიტორში, არამედ მეზობელ სო-
 ფელ სავანეში, ძიძასთან, გლეხის უფანჯრო, საკ-
 ვამლურიან ჭობში, კერასთან, სადაც, მისი სიტყვე-

ბით რომ ვთქვათ, მხარეთმცოდნე წამოწოლილი ვივით იღვა დიდი, უზარმაზარი ჯირკვი და გაუსხლეტლად ზამთარ-ზაფხულ ცეცხლი გუზგუზებდა. „ხუთი-ექვსი წლისამ ძალიან კარგად ვიცოდი, თუ როგორ უნდა პირუტყვის ყურისგდება, ფრინველის მოვლა, სადილ-ვახშმის მზადება და მრავალი სხვა საწერილმანო რამეები. შესწავლილი მქონდა, თუ როდის და როგორ უნდოდა ხვნათესვა, თოხნა, მკა, სხვლა და სხვანი, ასე რომ ჩემი შესაფერი ხელსაწყო რომ მქონოდა, ყველაფერს მოვახერხებდა. არ ვიცოდი მხოლოდ წინდა-პიკის ქსოვა და კერვა და ისიც იმიტომ, რომ ამბობდნენ, ქალის ხელსაქნარი კაცისთვის დიდი ცოდვა არისო, და მეც მჯეროდა... არ შემიძლია არ გამოვტყდე, რომ თუ კი რამ დარჩა ჩემში კარგი და კეთილი, უფრო იმის წყალობით, რომ მე სოფელში ვიყავი გაბარებული და გლეხების შვილებთან ერთად ვიზრდებოდი.“

აკაკი წერეთელმა გლეხკაცის ოჯახში მიიღო არა მარტო ჯანსაღი, სპარტანული აღზრდა, რომელმაც მას შემდეგ ცხოვრების გზაზე მრავალგვარი გაჭირვება გადაატანინა, აქ მან კერის პირას თუ შინდორში გაიგონა ის ხალხური სიმღერები, ლექსები და ზღაპრები, რომელთაც ასეთი კეთილისმყოფელი გავლენა იქონიეს მის გამქვირვალე და ნათელ პოეტურ შემოქმედებაზე. აქ მან, სხვათაშორის კონკრე-

ტულად შეიგნო, რომ კოლექტიური შრომის^{ქართული}
და მუშური სიმღერის რიტმს შორის თანხმოება არ-
სებობს.

„ხალხი აკაკის დემოკრატიობას კარგად გრძნობს და ამიტომ უფრო მხურვალედ უყვარს, თუმცა აკაკი ჩამოშავლობით არისტოკრატია“, სწერდა იაკობ გოგებაშვილი 1908 წელს პოეტის ორმოცდაათი წლის იუბილეს გამო. მართლაც, აკაკისათვის ქართველი მდაბიო ხალხის სიყვარული იყო არა განყენებული პოლიტიკის საკითხი, არამედ სოფელშეგრძნობის ძირითადი ელემენტი, ის მას თითქო ორგანულად, ძიძის რძესთან ერთად ჰქონდა შეთვისებული. ამის საილუსტრაციოდ საკმარისი მისი ლირიკის ზოგიერთი შედევრი გავიხსენოთ, მაგალითად, „იმერული ნანი-ნა“, რომელშიაც ასე გასაოცრად იგრძნობა ჯანსაღი გლეხი ქალის მკერდის სითბო, მისი ადამიანური ღირსების და სიამაყის გრძნობა, „მუშური“, რომელშიც სოფლის მეშა თავის ყანას ისე ეალერსება, თითქო ის ცოცხალი, საყვარელი არსება იყოს, ბოლოს, „სიმღერა მკის დროს“, სადაც მოცემულია ნამდვილი ქართული ნადური შრომის რიტმი, ქართული პეიზაჟის ასახვა, ქართული ზნეჩვეულების შეგრძნობა:

მეთაურო, დაგვაცალე,
ჯერ ეს ყანწი გამოცალე,

მერე ვნახეთ, რაც ბიჭი ხარ,
ნამგალი დაატრიალე!..
მგაში არც ჩვენ ჩამოგორჩებით,
ჩვენც მკერდში მოგიდგებით,
გულგაღებული, პერანგა,
პურს ცეცხლივით მოვედებით!

როგორც პოეტის ავტობიოგრაფიიდან ნათლად
სჩანს, არც ქუთაისის გიმნაზიას და არც პეტერბურ-
გის უნივერსიტეტს მაინცა და მაინც ნაყოფიერი
გავლენა არ მოუხდენია მის სულიერ განვითარება-
ზე. დიდად დამახასიათებელია, რომ მას არც ატეს-
ტატი მიუღია და არც დიპლომი. როგორც ეტ-
ყობა, პირველად საშუალო სასწავლებლის გაკვეთი-
ლებმა და უნივერსიტეტის ლექციებმა ჩააგონეს მას
ის სიძულვილი რუსიფიკატორული სკოლის გონება-
შეზღუდული ჩინოვნიკების, გადაგვარებული ინტე-
ლიგენციის, გაქნილი ვაჭრების მიმართ, რომელიც
მას შერჩა მთელი მისი ლიტერატურული მოღვაწე-
ობის მანძილზე.

რუსულმა ლიტერატურამაც შედარებით ნაკლე-
ბი გავლენა მოახდინა აკაკი წერეთლის სოფლმხედ-
ველობასა და მხატვრულ შემოქმედებაზე. ამ მხრით
ის განსხვავდებოდა ილია ქავჭავაძისა და სხვა
თერგდალეულებისაგან, რომელთაც განსაკუთრებით
ძლიერად განიცადეს რუსეთის რევოლუციური და
ლიბერალური ლიტერატურის შემოქმედება. სრუ-
ლიად მკათიოდ თავისი შეხედულება რუსულ

ლიტერატურაზე აკაკი წერეთელმა სამოცდაათწლიანი
 წლების დასასრულს გამოსთქვა: „ორად განვიყუარდით რუსეთის
 ერთი უდიდესი, ძირეული ნაწილი შეადგენს „ივანეს“ (იგულისხმება ივანე მრისხანე)
 რუსეთს და მეორე, უმცირესი კი „პეტრესას“ (იგულისხმება პეტრე დიდი)...
 აი ამ პეტრეს რუსებს აქვს თავისი ლიტერატურა, რომელიც ბრმა მიბაძ-
 ვაა ევროპიულისა. იმაში ნამდვილი ნაციონალური არა იხედება რა,
 ის ივანეს რუსებისათვის გაუგებარია. ეს შენიშნეს სლავიანოფილებმა
 და მოინდომეს ამ მონობიდან გამოსვლა... მაგრამ ხშირად იმათაც
 გამხმარი ტალახი მარმარილოს იატაკი ჰგონიათ ხოლმე.
 მოვა დრო, რომ როგორც პირველებისა, ისე მეორეების
 ლიტერატურასაც ბოლოს მოუღებს ნაციონალური ლიტერატურა
 და დაადგება თავის ბუნებრივ გზას.—აი ამ მიბაძვით და ცრულიტერა-
 ტურის გავლენის ქვეშ არიან ჩვენი (ე. ი. ქართველი) მწერლები
 და მათი მწერლობა დღეს („მცირე რამ შენიშვნები“, „დროება“, 1878 წ. № 109).

თავის მკაცრი და არსებითად ტენდენციური მსჯავრი
 სამოციანი წლების ქართულ ლიტერატურას აკაკი წერეთელმა
 უფრო გვიან დასდო, როცა მან სასტიკად გააკრიტიკა
 როგორც ევრეთწოდებული წმინდა ხელოვნების მიმდევარნი,
 ისე, განსაკუთრებით, ვიწრო უტილიტარული ხელოვნების

იღვია. ეს რამდენიმედ თვითკრიტიკაც იყო. მან გაიხსენა ის დრო, „როცა თამამად და გულწრფელად ამტკიცებდნენ, რომ მოცარტის და ბეტჰოვენის მუსიკაზე გოქის ჭყივილი უფრო სასიამოვნო გასაგონია, რომ ორთეოსის სიმღერას ძაღლის ყეფა სჯობიაო... ეს საშიში სენი ჩვენც გადმოგვედვა მაშინ და უფრო მეტი ვნებაც მოგვიტანა ვიდრე რუსეთს... შეცდომით ვეძახით მესამოცე წლებს ჩვენში წარმატების და აყვავების ხანას ხელოვნების მხრით: ეს თითქმის ნახევარი საუკუნე შავ ლაქად დარჩება სალიტერატურო ისტორიაში. შეიძლება მითხრან, თუ ყველა არა, ორიოდ შესანიშნავი მნათობი მზე ჩვენცა გვყავდაო; მაგრამ ეს თავის მოტყუებაა: მე მგონია, რომ ფუტურო მივიღეთ ნამდვილ მნათობად... ნამდვილი განთიადი ხელოვნებისა მხოლოდ ამ უკანასკნელ ხანებში დგება“ („განთიადი“, „კვალი“, 1896 წ. № 21.)

დიდად საყურადღებოა, რომ „რუსეთუმეში“, რომელიც პირველად „ცისკარში“ დაიბეჭდა („1861—1863 წ.) და რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ახალგაზრდა აკაკი წერეთლის იდეოლოგიის გამოსარკვევად, ახალი თაობის წარმომადგენელი სრულიად დადებით ტიპად არ არის წარმოდგენილი. ის ღამეს ქალაქის თამაშში ატარებს, დღეს ძილში; მისი ოცნებაა ორასი წლის

ნიგეზის ხე მოსკრას ეზოში, ფიცრებად აქციოს
და გაჰყიდოს. მაგრამ არც ძველი თაობის
მადგენელია იდეალური გმირი. ისაა ლუარსაბ თათ-
ქარიძის იმერული ვარიანტი, ის არაფერს აკეთებს
გარდა ჭამისა და ძილისა. სამაგიეროდ იდეალიზე-
ბულია მოდინახეს ციხე და სოლომონ პირველის დრო.

მაგრამ, ცნობილია, რომ ადამიანი ხშირად სცდე-
ბა არა მარტო სხვისი, არამედ თავისი საკუთარი
როლის დაფასებაშიც. როგორც აკაკი წერეთელმა
1905 წლის რევოლუციის და მომდევნო რეაქციის
დროს დაამტკიცა, როცა მან ახალგაზრდული პათო-
სით აღგზნებული ლექსები გამოაქვეყნა, ის დემოკ-
რატი იყო არა მარტო ინსტინქტებით, არამედ შეგ-
ნებითაც. იმასვე მოწმობს 1910 წელს პარიზში და-
წერილი სცენები „რეაქცია“. მის დემოკრატიულ
შეგნებაზე კი აუცილებლად ერთგვარი გავლენა იქო-
ნია იმ ჰუმანისტურმა და რადიკალურმა რუსულმა
ლიტერატურამ, რომელმაც თავის ზენიტს სწორედ
სამოციან წლებში მიაღწია გერცენის, ჩერნიშევსკის,
ნეკრასოვის, პისარევის და სხვების ნაწერებში. ამი-
ტომ მისი მსჯელობა იმ ეპოქის ადამიანებზე და მწერ-
ლობაზე დღეს, ცოტა არ იყოს უმართებულოდ გვეჩვენ-
ება, უმართებულოდ თვით საკუთარი თავის მიმართ.

როგორც ხშირად სჩვევიათ მნიშვნელოვან ადა-
მიანებს, რომელნიც თავიანთ თავს ვულგარ

საზოგადოებრივ გარემოცვაზე მალლა გრძნობენ, აქედან
 კი წერეთელიც ცხოვრებაში მრავალ ნიღაბს ატყობს
 რებდა, მიზანტროპისა, პილპილიანი ნაკვესების
 ოსტატისა, ქალაღდის მოთამაშისა, გულცივი მოა-
 შიკისა. ის ხშირად გაქცევას აპირებდა საქართვე-
 ლოდან, იმიტომ რომ დროგამოშვებით მართლაც
 დევნას განიცდიდა, როგორც ოფიციალური ხელი-
 სუფლების, ისე მტრულად განწყობილი ქართველი
 არისტოკრატის ზოგიერთი ელემენტების მხრივ.
 თავის თანამედროვეებზე ის ახდენდა სახარების ფრინ-
 ველის შთაბეჭდილებას, რომელიც არ მკის და არ
 სთესს და რომელსაც ყოველ შემთხვევაში ხელში
 ფული არ მიეცემა. მართლაც მას წარმოდგენა არ
 ჰქონდა არც მარტივ, არც ორმაგ ბუნჰალტერიაზე,
 და თუმცა პირველმა აღმოაჩინა ჭიათურის შავი
 ქვა და მისი მნიშვნელობა სწორად დაათვასა, ვერა-
 ვითარი რეალური სარგებლობა ვერ ნახა ამ უმ-
 დიდრესი მადანის ექსპლოატაციიდან.

მაგრამ მოხსენით მას ეს ყოველდღიური ნიღაბები
 და თქვენ დაინახავთ, რომ მისი სახე ღრმა ჩაფიქრე-
 ბის და სევდის ნაოჭით არის დაღარული. გაიხსე-
 ნეთ მისი ისტორიული პოემები და დრამები, მისი
 პატრიოტული და ეროტიკული ლექსები, წაიკით-
 ხეთ ზოგიერთი მისი კერძო წერილი და თქვენ დარ-
 წმუნდებით, რომ ეს არის თორნიკე ერისთავის,

ცოტნე დადიანის და პატარა კახის თანამებრძოლები რაინდული და იდეალისტური მიჯნურობის საქართველოს უანგარო ტრუბადური, რომელსაც თითქო რამდენიმე საუკუნე დაუგვიანია და იმის მაგივრად, რომ თავისი პოეტური შემოქმედებით ძველი საქართველოს ლაშქარი აღეფრთოვანებინა, გაიძვერა აღვოკატების და გონებაჩლუნგი მედუქნეების წრეში მომხდარა.

ბალზაკივით ის მრავალ პრაქტიკულ საქმეს ჰკიდებდა ხელს, თეატრის ანტრეპრიზას, წიგნის და გაზეთის გამომცემლობას, ვერცხლის და ნავთის ბუღობების აღმოჩენას. ის სცდილობდა ევროპელი კაპიტალისტები დაეინტერესებინა საქართველოს მადნეულობის ამოღებაში. ცნობილია, რომ ქიათურის შავი ქვის პირველი პარტია ევროპის ბაზარზე აკაკი წერეთლის სახელით გავიდა. მაგრამ თვით მას მიწის წიაღის სიმდიდრე იმისთვის აინტერესებდა, რომ მოგებული კაპიტალით უფრო ძვირფასი სიმდიდრე გადაერჩინა, სახელდობრ, ქართველი ერის წიაღში დამარბული ხალხური პოეზია.

„ჩემ ხანგრძლივ ცხოვრებაში საპირადო, კერძოსა და წვრილმანებში უხასიათობა გამოვიჩინე, მაგრამ დიდისა და საზოგადოებრივისათვის კი ჩემს დღეში არ მილატებიაო“, ამბობს ის. მართლაც ის პირველი შეხედვით ცვალებადი, მერყევი

ბუნების ადამიანად გეჩვენებათ; მაგრამ ჩაიხედავით უფრო ღრმად მის არსებაში და თქვენ თვალწინ კერპი ხასიათის, თვით მკაცრი ზნეობრივი ვალდებულების ადამიანი აღიმართება. მას შეიძლება დაავიწყდეს რამდენი ფული გასესხათ ან რამდენი გესესხათ, შეიძლება დაავიწყდეს ოჯახური ვალდებულების შესრულება, მაგრამ არასოდეს არ დაავიწყდება თავისი სამოქალაქო და პატრიოტული ვალდებულების მოხდა. მას თამამად შეეძლო ანტონ I სიტყვები განემეორებინა: „მოვიცალე სხვათა ყოველთა კეთილთაგან და ვერ მოვიცალე საქართველოს მსახურებისაგან.“

ამ შეუდრეკლობასა, ამ სიკერბესთან ერთად მას ჰქონდა საკუთარი ადამიანური ღირსების გრძნობა, რომელიც, როგორც ეტყობა, ერთი მხრით მისი წარმომობით და აღზრდით აიხსნებოდა, ხოლო მეორე მხრით საკუთარი პოეტური გენიის განცდით. არც ამ ღირსების გრძნობისათვის უღალატნია მას არასოდეს. ნაწილობრივ პირადი დაუდევრობისა და ჟანგარიშობის, ნაწილობრივ უკუღმართი საზოგადოებრივი პირობების წყალობით მას ხშირად დიდი მატერიალური გაჭირვება გადაუტანია; ერთხელ ის იძულებული გამხდარა ცოლშვილი მოყვრებში გაეგზავნა, ხოლო თვითონ ზნეობრივი გამხნევება ეძებნა ნიკოლაძის და ხელთუფლიშვილების

ოჯახებში. მისთვის გავლენიან პირებს საბჭოთა
 ფო სამსახური ან ბანკში მუშაობაც შეუთავაზებია
 ათ. მაგრამ დამოუკიდებლობის სიყვარულს ყოველ-
 თვის დაუძლევია, და პოეტი ყოველთვის გამარჯვე-
 ბული გამოსულა ამ ცთუნებისაგან. ამიტომ სრული
 უფლება ჰქონდა თავის „საბრალო გულში“ ეთქვა:

მაშ ნუ გწყინს, გულო, კაცთაგან გმობა,
 ხელი გეძახონ, ნუ გენადვლება,
 შენ კი დაადეკ შენს წმინდა აზრსა
 და აღასრულე დანიშნულება.

მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს ისიც ითქვას,
 რომ ამ ბრძოლაში აკაკი წერეთელს, მისივე მოწმო-
 ბით, მხარში უდგნენ საზოგადოების უფრო მგრძნო-
 ბიარე ელემენტები, ქალები, ახალგაზრდები და
 ქართველი დემოკრატიის უსახელო წარმომადგენ-
 ლები, სასტუმრო „კოლხიდის“ და „ივერიის“ პატრო-
 ნები, გიორგი ჭილაძეები და სხვანი, რომელნიც უსას-
 ყიდლოდ ოთახსა და საკმელ-სასმელს სთავაზობდნენ
 ოღონდ მას ქედი არ მოეხარა მტრის წინაშე.

ბოლოს მას გასაოცარი მოქალაქეობრივი გამბე-
 დაობა ახასიათებდა. მან ცნობილი „გაზაფხული“,
 1881 წლის პირველი მარტით დათარიღებული, სწო-
 რედ „დროების“ შავ-არშია შემოვლებულს ნომერში
 დაბეჭდა, სადაც ალექსანდრე მეორის მკვლელო-
 ბა იყო გამოცხადებული. იაპონელი ჯარების გამარჯ-

ვებას მანჯურიის ომის დროს ის მიესალმა გურული ნაწილს, სადაც მისამღერში მეორდება გამაგებული იაპონელი გენერლის ოიამას სახელი, ხოლო 1905 წლის რევოლუციის დროს მან გამოაქვეყნა თავისი „ხანჯალი“, რომელიც, როგორც ირკვევა, ოცი წლით ადრე დაუწერია და არალეგალური ანაბეჭდების და ხელნაწერების შემწეობით გაუვრცელებია, სანამ ბოლოს ხელისშემწყობ პირობებში აშკარა შურისძიების და ამბოხების მოწოდებად აქცევდა:

ნესტარიცა ხარ, ბასრიც ხარ,
 ორივე გვერდით მჭრელიც,
 გაატრონობს გული ფოლადი
 და გიპყრობს რკინის ხელიც...
 მიმოციკულე მტრის გულთან,
 მიუძღვენ ჩემი სალამი;
 ის ვითომ საწერელია,
 ჩაერტვე როგორც კალამი.
 მისი წითელი მელნითა
 შემადებინე კალარა,
 იმისი კენესა იქნება
 ჩემთვის დაფი და ნალარა!

ამ ლექსების თვითიული ტაეპი საკმაო იყო პოეტის გასაცემბირებლად, თუ მეფის საცენზურო კომიტეტი, მისდა საბედნიეროდ, ისე არ ყოფილიყო მოწყობილი, რომ ვინც იქ კუუადამჯდარი იყო, ის მას საიდუმლოდ მფარველობდა, ხოლო ვინც მას მტრობდა, ის უიმედოდ გონებადაჩლუნგებული და, მაშასადამე, ადვილი მოსატყუებელი იყო.

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში ^{ქართული}
 რეთორის სახელი, უწინარეს ყოვლისა, ^{განსაკუთრებით}
 დარჩენა ^{რო-}
 გორც პატრიოტული პოეზიის ოსტატი.

„საქართველოს კარგად ვიცნობ, მომივლია კი-
 დით კიდე“, ამბობს ის ერთ ლექსში. ის შთაგონე-
 ბის წყაროებს ეძებდა ქართულ ხალხურ პოეზიაში,
 ისტორიულ ქრონიკებში და აგიოგრაფიულ ძეგ-
 ლებში, კლასიკურ ბერძენ-რომაელი ავტორების
 ცნობებში ძველი იბერიის და კოლხიდის შესახებ,
 ბოლოს საქართველოს მშვენიერ ბუნებაში და მისი
 თანამედროვე ქართველი ხალხის ნაციონალურ და
 დემოკრატიულ იდეალებში, მის მისწრაფებებში სა-
 მართლიანობისა და ადამიანობისადმი. თავისი აზ-
 რების გამოსახატავად ის მონუმენტალურ სტილს
 ეძებდა და მონუმენტალობა დამახასიათებელია
 არა მარტო მისი ოლიმპიური ფიგურისთვის, არა-
 მედ მისი ისტორიული პოემებისა და მოთხრო-
 ბებისთვისაც, „თორნიკე ერისთავისა“, „მედეისა“
 „პატარა კახისა“, „თამარ ცბიერისა“, „ნათელასა“
 და სხვ. მოხუცი თორნიკე ერისთავი, რომელიც
 ბერის ტანისამოსს იხდის და მხედარმთავარის ჯავ-
 შანს იცვამს, რათა მცირეწლოვან ბიზანტიელ იმპე-
 რატორებს—კონსტანტინეს და ბასილის—დახმარე-
 ბა გაუწიოს აჯანყებულ ბარდასკლეროსის წინააღმ-
 დებ, ვნებიანი და მომხიბლავი იმერეთის დედოფა-

ლი თამარ ცხიერი, რომლის გულისათვის მეჩვიდმეტე საუკუნეში ერთმანეთს ებრძოდნენ იმერეთის მეფე, სამეგრელოს და გურიის მთავრები, გელათის არქი- ეპისკოპოსი და ახალციხის ფაშა, გლეხკაცობის საყ- ვარელი მეფე პატარა კახი—ერეკლე მეორე, რომელ- მაც თითქმის სამოცდაათი წელი ბრძოლის ცეცხლ- ში გაატარა, ძლიერი პორტრეტისტი—მხატვრის ხელით არიან ასახული. მართალია, პოეტი ყოველ- თვის ანგარიშს არ უწევს ისტორიულ ფაქტებს, ყოველთვის რეალისტურად არ გადმოსცემს ამა- თუიმ დეტალს, მაგრამ ის სწორად გრძნობს ეპო- ქის სტილს და აღწევს როგორც მხატვრულ ეფექტს, ისე სასურველ იდეოლოგიურ ზემოქმედებას. მისი მთავარი იდეოლოგიური მიზანი კი ის არის, რომ ისტორიული გმირების ჩვენებით პატრიოტული სუ- ლი განამტკიცოს მკითხველში და ზნეობრივად აამა- ლლოს ის.

აკაკი წერეთლის პატრიოტულ ლირიკას და პო- ემებს ახასიათებს გადასვლა პესიმიზმიდან ოპტი- მიზმისაკენ, თანამედროვე ქართველობის გმობი- დან წინაპრების იდეალიზაციისაკენ. თუ რა გასაო- ცარი შთამაგონებელი ძალა ჰქონდა აკაკი წერეთ- ლის პატრიოტულ პოეზიას არა მარტო საღად მოაზ- როვნე ქართველ დემოკრატიანე, არამედ ეროვნუ- ლად გადაგვარებულ ქართველ ახალგაზრდობაზეც,

სჩანს, მაგალითად, ივ. ბუჭურაულის „მოქმედების ბიდან“, სადაც ავტორი გვიამბობს, რომ 15—16 წლამდე თავისთავს სრულიადაც ქართველად არ ვგრძნობდი და პირველად ჩემში რაღაც სტიქიონურმა პატრიოტიზმმა იმ დღეს გაიღვიძა, როცა მასწავლებელმა კლასში ახლად გამოსული „თორნიკე ერისთავი“ წაგვიკითხაო. არაფერი არ შეედრება იმ სიამოვნებას, რაც ამ კითხვის დროს განვიცადეო („აკაკის საიუბილეო კრებული“ 1908 წ.).

თვით ამ სტიქიონების ავტორს არასოდეს არ დაავიწყდება ის გასაოცარი იდეური და მხატვრული ზემოქმედება, რომელიც მასზე ბავშვობის ასაკში აკაკი წერეთლის „ქართველმა ქალმა“ იქონია, ახალგაზრდა ქალის მიერ ჩონგურზე დამღერებულმა.

ეს გავლენა შეიძლება იმითაც აიხსნებოდეს, რომ აკაკი წერეთლის პატრიოტული პოეზიის შედეგობებში ტრაგიკულ მოტივებს იმედის, ცხოვრების გამარჯვების ძახილი ან ბედისწერასთან შერიგების წყნარი აკორდები სცვლის:

სად არის კუბო თამარის,
ქვეყნისგან წაამბორისა?
ვის ხელში არის საფლავი ისა
ნინო მოციქულთ სწორისა?
სადღაა ჯვარი ვახისა,
შეკრული წმინდის თმებითა?
დასდუმდა მისი ტროპარიც,
ქართულის კილო-ხმებითა.

ქრისტეს სახელით ქრისტეს სჯულს
წვალემა შემოერია,
და ჩვენს ეროვნულ შტოებზე
„ქართველი“ აღარ სწერია.
ვიტიროთ? არა! ვაჭყაცსა
არ შევნიხ ცრემლით გლოვანი—
„სჯობს სიციცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი.“

ხანდახან მას რალაც წინასწარმეტყველური პათო-
სი იპყრობს და ეს ექვენ პოტიეს „ინტერნაციონა-
ლის“ მთარგმნელი იოანე წინამორბედის ენით
ლაპარაკობს: „თქვენ ეძებთ სწორ გზას, გინდათ
გყავდეთ წინამძლოლი, ეუბნება ის 1912 წელს მის
პატივსაცემად შეკრებილ ხალხს რაჭა-ლეჩხუმში:—
ის გმირი, რომელმაც უნდა გასწყვიტოს ჯაჭვი და
აუშვას ამირანი, სხვა არის, ის მოგვევლინებათ ახა-
ლი მოდგმისაგან. მოვევლინება საქართველოს მისი
შესაფერი გმირი, რომლის ღირსი არ ვარ ხამლი
გავხადო ფერხთა მისთა, და თუ მე უბრალო მა-
ხარობელს, უბრალო მომაკვდავს ასეთი აღტაცებით
მეგებებით, მაშინ რალა იქნება?“

არსებითად იმავე სიტყვებით მიმართა მან თე-
ლავში 1911 წელს ათასწლოვანი ქადრის ჭეშუ გამა-
რთულ ბანკეტზე თავმოყრილ საზოგადოებას. „ის
ხალხი, რომელმაც წარმოშვა ვახტანგ გორგას-
ლანი, თამარი, გიორგი ბრწყინვალე, დიდი

მოურავი, მთაწმინდელები, პეტრიწი, და სხვა მსოფლიო გამირები, კიდევ იმისთანა გმირს, რომელიც თქვენ გესაჭიროებათ და რომელსაც მსოფლიო მოელის.“

პატრიოტული გრძნობა ისეთი ელემენტური სიძლიერით ჰქულობს აკაკი წერეთლის ცნობიერებას, რომ ხშირად თვით მის უძლიერეს ეროტიკულ განცდებსაც ჩრდილავს, და მკითხველს უჭირდება გამოიცნოს, ვის უმღერის პოეტი, საყვარელ ქალს თუ სატრფოს სახით წარმოდგენილ სამშობლოს. თვით ეროტიკულ ლირიკაში აკაკი წერეთელმა დიდი კონკრეტულობა შეიტანა. მართალია, ის იშვიათად იძლევა თავისი საყვარელი ქალების ფიზიკური გარეგნობის გამოკვეთილ პორტრეტს, მაგრამ თვითეული მათგანის სულიერი ფიზიონომია ნათლად აქვს ასახული. მშვენიერი ალექსანდრა იქვიანი და პირქუშია, კეკლუცი ნინო იმდენად თავჭარიანია, რომ ძვირფასი თვლები საყვარლებში გაუბნევია და ერთი ხაზარდის ანაბარა დარჩენილა; ეთერი უსიტყვო და მოკრძალებულია: თუმცა მასში ძლიერი ტრფობის ალი ჰლვივის, მაგრამ ვერც თვითონ ბედავს და არც პოეტს აბედვინებს ჩუმი გულისთქმა გამოამყლავნოს. აკაკი წერეთლის სატრფოებს შორის მოიპოვებიან ისეთი ქალები, რომელთაც ვნებათა ლელვა არასოდეს არ ედებათ,

ცივი და ამაყი გული აქვთ, მაგრამ მაინც ნეტარების მინიჭება შეუძლიათ თავიანთი არიან ისეთებიც, რომელნიც პოეტს შორიდან ერგებებიან წარმწყმენდელი ეშმაკივით, ისეთებიც, რომელთა გულში სიყვარული უკვე ოთხმოცდაცხრამეტჯერ გამოცვლილა და მეასედაც ადვილად წაიშლება. ბოლოს, თითქო მანონ ლესკოს ქართულ ვარიანტს წარმოადგენს მომხიბლავი „ტუჩმარჯანა“:

თვალციმციმა, კბილებ-ბროლა,
 პაწაწკუნა ტუჩმარჯანა,
 ზოგჯერ წმიდა ცეცილია,
 ხან ეშმაკი ვით სატანა.

მაგრამ თვით ტრფობა, ინდივიდუალური გამოვლინების დამოუკიდებლად, აკაკი წერეთელს წარმოდგენილი აქვს როგორც რაღაც კოსმიური ძალა, რომელიც დედამიწასა და ზეცას აკავშირებს, და მთელი ბუნებისა და ადამიანის გარდაქმნას იწვევს:

რამ ამაშალლა? ვინ მაგრძნობინა
 ეს საიდუმლო, ღვთიური ძალა?
 ადამის ცოდვით მკრთალი ბუნება
 ძღვევამოსილად გარდამიცვალა?!
 შენ, სიყვარულო, ცისა და ქვეყნის
 კავშირო და თან შუამავალო!
 შენ, რომლის ერთს წამს იმ სანეტაროს,
 მზა ვარ სიცოცხლე მთლად ვანაცვალო!

ამ ტრფობის სფერიულ ჰარმონიაში პოეტის
 სიკვდილის წინ ტრაგიკული მოტივები იჭრება,
 სიყვარული ჰქრება ლამპარივით, მასთან ერთად
 ჰქრება ინდივიდუალური არსებობაც:

ალარ გსურს ჩემი ანთება,
 მნათე ხარ სხვისი ლამპარისა!..
 დამწუნებელი ბულბულის,
 გიყვარს ჭიკჭიკი სხვა მზრისა!..
 უშენოდ ველარ ჭიკჭიკობს,
 ენა ჩაეარდა ბულბულსა.
 მიუახლოვდა სიკვდილი,
 შხამი აპკურა მის გულსა.
 მაგრამ ეს შენთვის ერთია,
 ცოცხალი ვიყო, გინდ მცვდარი!..
 ალარ აენთვის აწ სხვისგან
 ჩემი ჩამქრალი ლამპარი!!

ეს ლექსი სამოცდათხუთმეტი წლის პოეტს უნდა
 მიეძღვნას ქალისთვის, რომელიც მას ოცწელზე
 მეტ ხანს უყვარდა, და რომელთანაც ის სულიერად
 ტრაგიკულმა შემთხვევამ გააშორა.

როგორც წარსულ საუკუნეებში შოთა რუსთა-
 ველმა, საბა სულხან ორბელიანმა და დავით გურა-
 მიშვილმა, ისე მეცხრამეტე საუკუნეში აკაკი წერე-
 თელმა და ილია ჭავჭავაძემ ქართული სალიტერა-
 ტურო ენის რეფორმა მოახდინეს და ის ხალხურ
 მეტყველებას დაუახლოვეს. აკაკი წერეთლის ხელში
 ქართულმა ლექსმა მოიპოვა მოქნილობა და მუსი-
 კალობა, რომელიც მას არ ჰქონია დავით გურა-
 მიშვილის და ბესიკის შემდეგ. თუმცა მას

არ აქვს არც ნ. ბარათაშვილის ფილოსოფიური
 სიღრმე და არც ილ. ჭავჭავაძის პუბლიცისტური
 ვნებიანობა და ბურჟუაზიული სინამდვილის ცოდ-
 ნა, მაგრამ ის უფრო მრავალმხრივი და ნაყოფი-
 ერია, ვიდრე რომელიმე ქართველი ლირიკოსი
 მეცხრამეტე საუკუნეში. ცნობილია, რომ ბევრი
 მისი ლექსი სასიმღეროდ იქცა, იმიტომ რომ თვი-
 თონ იყო გამოსული ხალხური სიმღერიდან. ფოლკ-
 ლორის გავლენა ატყვია აკაკი წერეთლის მთელს
 ლირიკას, მაგრამ განსაკუთრებით მკაფიოდ სჩანს
 ისეთს შედეგებში, როგორცაა „ალვისზე აყვავე-
 ზულა“, „მინდვრად ეგდო თეთრი ქვა“, „ჩემო ლა-
 მაზო ბეკეკა“, „ურიული ტირილი“ და მრავალი
 სხვა. როცა ადამიანი ამ შედეგებს კითხულობს,
 მას თითქო ვერ გაუგია, ვისი ხმა ესმის, მთელი
 ქართველი ხალხისა, თუ მისი რჩეული ჰეროდდის
 აკაკი წერეთლისა:

ალვის ხე აყვავებულა,
 ამშვენებს არემარესა,
 გარს იხვევს ქვეყნის მშვენებას,
 თავს ივლებს მზეს და მთვარესა.
 „ეს შენ ხარ აკოკრებული,
 მზეთუნახაო თინაო,
 მშვენიერებამ შეგამკო,
 ცით მადლი გადმოგფინაო!“
 ზედ უკვდავების წყალი სდგას.
 ფიალი თვალის მომჭრელი,
 გრძნობა-გონებას იტაცებს,

არ ეკიდება კი ხელი!
„ეგ, ქალო, შენი ვუღია,
შიგ გრძნობა ნაგუბარით,
არ ეკარება ჯერ ტრფობა,
შორს არის მეგობარით!“

მეცხრამეტე საუკუნეში, როცა ქართველ ერს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა აღარ ჰქონდა, დიდმა ქართველმა მწერლებმა ილ. ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა თითქო რუსეთში გადასახლებული ბაგრატიონების ადგილი დაიკავეს და ეროვნული გემის მესაქეობა იკისრეს ქარიშხლიან ზღვაზე. მათ ძალიან ამაღლებული წარმოდგენა ჰქონდათ თავიანთ როლსა და მოვალეობაზე. აკაკი წერეთელს აქვს ერთი მშვენიერი პატარა მეტად დამახასიათებელი მოთხრობა „დავითის გვირგვინი“. სამუელ წინასწარმეტყველი უდაბნოს გამოქვაბულში ჩანგებს აკეთებს და დროდადრო ბილიკზე სდებს, რათა გამვლელ-გამომვლელმა ებრაელმა მწყემსებმა ადვილად შეამჩნიონ. მწყემსები მართლაც ხედავენ ჩანგებს, მაგრამ რადგან მათი ნამდვილი დანიშნულება არ გაეგებათ, პრაქტიკული მიზნებისათვის იყენებენ: ზოგი შიგ ფქვილს ჰყრის, ზოგი სიმებს აცლის, ერთად გრებს და საბელს აკეთებს. მხოლოდ დავითი აწყობს სიმებს და ჩანგის დაკვრას იწყებს. სამუელ წინასწარმეტყველი მაშინვე მიხვდება, რომ სწორედ ეს ახალგაზრდა

მწყემსია ხალხის წინამძღოლად მოწოდებული და
მას ებრაელთა მეფედ აკურთხებს.

პოეზიის და სამშობლოს მეთაურობა ერთი მე-
ორეს ემთხვეოდა აკაკი წერეთლის შეგნებაში.
ცხოვრება საქართველოსთვის, ცხოვრება ხელოვნე-
ბისთვის, ასეთი იყო ამ დიდი ადამიანის გზა.

ნიკო ნიკოლაძე

ნიკო ნიკოლაძე დიდად მნიშვნელოვანი და კოლორიტიანი ფიგურაა სამოციანი წლების მოღვაწეთა შორის. ესაა სრულიად ახალი ტიპის ინტელიგენტი, გამდიდრებული გლეხის შვილი, ევროპული დემოკრატიული აზროვნების ერთერთი პირველი მედროშე საქართველოში.

თავის ბავშვობისა და სიკბაბუკის წლები ნიკო ნიკოლაძემ მშვენივრად აგვიწერა თავის „მოგონებაში.“ რა განათლება შეეძლო მას მიეღო ქუთაისის გიმნაზიაში, სჩანს აგრეთვე მისი წერილიდან „ბავშვების მოვლა შიდაგასკარზე,“ რომლიც გესლიან სატირას წარმოადგენს იმ „რეფორმატორების“ მიმართ, რომელნიც მხოლოდ გარეგნობას ბაძავენ მაიმუნებივით, და იმ პედაგოგების მიმართ, რომელნიც ბავშვებს ტვინს ულაყებენ სქოლასტიკური აღზრდის მეთოდებით (იხ. ნ. ნიკოლაძე, ნაწერი, თბილისი, 1878 წ.).

ყოველი მნიშვნელოვანი პიროვნება თავის ჟეოგრაფიულ
 ლუციაში განიცდის მწვავე და სახიფათო კრიზისის
 პერიოდს, როცა კრიტიკული აზროვნება მის სულ-
 ში სწვავს გარდასულ თაობებიდან მიღებულ იდე-
 ებს და მას შესაძლებლობას აძლევს წინ წავიდეს
 დამოუკიდებელი გზით. როგორც იმავე „მოგონე-
 ბიდან“ სჩანს, ასეთი კრიზისი განუცდია ნიკო ნი-
 კოლაძეს 1861—62 აკადემიურ წელს, პეტერბურ-
 გის უნივერსიტეტში ყოფნის დროს, როცა ჩერნიშევ-
 სკის და „სოვრემენიკის“ გავლენამ რუსეთის მოწი-
 ნავე ახალგაზრდობაზე თავის ზენიტს მიაღწია. უფ-
 რო გვიან ნიკო ნიკოლაძე აღიარებდა, რომ ის თავის
 ზოგიერთ პეტერბურგელ მეგობართან ერთად
 ათიოდე წლის შემდეგ ხუმრობით იგონებდა იმ ქა-
 ბუკურ გატაცებას, რომელმაც ის კრონშტადტის
 ციხეში მიიყვანა. თვითირონიას და სკეპტიციზმს
 ის მთელი თავისი თაობის დამახასიათებელ თვისე-
 ბებად სთვლიდა: „ჩვენ სერიოზულობის, მართლმსა-
 ხურების, მოღრუბლული ხასიათის ერთი ნამცეცი
 თვისებაც არ გვაქვს და ჩვენ თავზე ღიმილით და
 ოხუნჯობით ამოგვივა ჩვენი სული; რისგანაა ეს?
 რათ გვჩვევია ეს თვისება ჩვენ, ერთი თაობის კა-
 ცეებს, ერთ გარემოებებში გამოზრდილს, რუსი ვი-
 ყოთ გინდ ქართველი, და რათ არ ვგვეართ ამ მხრით
 ბევრ ჩვენ თანამემამულეებს, რომელნიც ფლავის

ქამასაც კი სერიოზნობით ახერხებენ, არა თუ სიკეთეს
 დილის შეყრასა?“ („სხვათა შორის“, „კრებულ“
 1873, № 4).

ნიკო ნიკოლაძე უდოგმატო კაცი იყო, ყველაზე
 თავისუფლად მოაზროვნე სეკუტიკოსი სამოციანი
 წლების ქართველ მოღვაწეებს შორის. უარყო რა
 მამაპაპათა დრომოკმული რელიგია, მას არც ნაცი-
 ონალიზში, არც სოციალიზში, არც თვით დემოკრა-
 ტიზში ახალ რელიგიად არ მიუღია, არც ჩერნი-
 შევსკი, არც გერცენი, არც ლუი ბლანი და არც გამ-
 ბეტა ახალ ალლაჰად არ უცნია და თავისი თავი
 მათ წინასწარმეტყველად არ გამოუცხადებია. მაგ-
 რამ რადგან, ერთი ევროპელი მწერლის თქმისა არ
 იყოს, ჩვენს მხრებს სამუდამოდ აჩნდება იმ დროშის
 ტარის კვალი, რომელიც ახალგაზრდობაში გვიტა-
 რებია, ნიკო ნიკოლაძეს შუა ასაკსა და სიბერეშიც
 ხშირად აგონდებოდა ის იდეები, რომელთაც მის
 მშუოთარე და მამიებელ სულზე ღრმა გავლენა მო-
 ახდინეს სიჭაბუკეში.

სამოციანი წლების უდიდესი ნაწილი ნიკო ნი-
 კოლაძემ საფრანგეთსა და შვეიცარიაში გაატარა,
 როგორც ემიგრანტმა სტუდენტმა, და ფილოსო-
 ფიის დოქტორის ხარისხი მიიღო ციუოიხის უნი-
 ვერსიტეტში წარდგენილი დისერტაციისთვის „გა-
 ნიარალებასა და მის ეკონომიურ-სოციალურ შედე-

გებზე. " თუ პირველად ნ. ნიკოლაძე ევროპაში იქვე
 ლებით წავიდა, შემდეგ ის იქ ხშირად ნებაყოფლობით ან სხვადასხვა რეჟიმის მთავრობის დავალებით
 გამგზავრებულა. და თუ ამ ცვალებად და დაუდ-
 გომელ ადამიანში იყო რაიმე მტკიცედ დადგენი-
 ლი, ეს იყო მისი სიყვარული ევროპის კულტურუ-
 ლი და ზნეობრივი ატმოსფეროსი. „ბედნიერია ის
 ახალგაზრდა, რომელიც სამზღვარგარეთ იმ მიზ-
 ნით გადის, რომ იქაური ცხოვრების, მეცნიერების
 და გონების ნაყოფი განიცადოს და იგემოს... რო-
 ცა ის პირველად ევროპის კარებს შეაღებს და მის
 გონებით ცხოვრებაში ფეხს შესდგამს, იმას უცნობი
 ჰაერი ეცემა, საამო და თავბრუს დამსხმელი“
 („სხვათა შორის“).

ნიკო ნიკოლაძის თანამშრომლობა ა. გერცენ-
 თან ეპიზოდური ხასიათისა იყო, მან მხოლოდ სამი
 წერილი მოათავსა ლონდონის „კოლოკოლში“; ერ-
 თი ამ წერილთაგანი თბილისში 1865 წელს მომხ-
 დარ აჯანყებას შეეხებოდა, ახალი გადასახადებით
 გამოწვეულს. გერცენს და ნიკოლაძეს არ შეეძლოთ
 დიდხანს ერთად სიარული. გერცენი ფიქრობდა,
 რომ მეშჩანობა დასავლეთური ცივილიზაციის სრულ-
 წლოვანობის გამოხატულებაა: ერთი მხრით სდგა-
 ნან მესაკუთრე მეშჩანები, რომელნიც ჯიუტად
 უარს ამბობენ თავიანთი მონობოლიის დათმობაზე,

მეორე მხრით — გაპროლეტარებული მეშინეობის
 მელოც მათთვის ქონების წართმევა სჯობს, ვიდრე
 რამ ძალა არ შესწევთ ამისთვისო. ნეოსლავიანო-
 ფილიზმისკენ გადახრილ გერცენს რუსეთის გლეხუ-
 რი ობშჩინა მომავალი სოციალისტური წესწყობი-
 ლების ჩანასახად შიაჩნდა. ნიკოლაძე კი კულტურის
 ხსნას იმ დაწესებულებების და იღვების თანმიმდევ-
 ვარ განვითარებაში ხედავდა, რომელნიც დასავლეთ
 ევროპის მოწინავე ქვეყნებმა და მოაზროვნეებმა
 შეიმუშავეს და შექმნეს. ისევე როგორც ილია ჭავ-
 ჭავაძე, აკაკი წერეთელი, სერგეი მესხი და სხვ.,
 ნიკოლაძეც განსაკუთრებით მოკრძალებით აფასებ-
 და იმ ბრძოლას, რომელსაც ფრანგის ერი აწარმო-
 ებდა დემოკრატიული წესწყობილებისა და სოცია-
 ლური სამართლიანობის დასამყარებლად.

ნიკო ნიკოლაძე, როგორც ეტყობა, არ ეთან-
 ხმებოდა ლორენცო მედიჩისა და გოეტეს, რომ
 ვისაც სხვა ცხოვრების იმედი არა აქვს, ის მკვდა-
 რია სააქაო ცხოვრებისათვისო; მას მოსწონდა
 „საფრანგეთის გონება, რომელსაც თითქოს მტკიცედ
 სწამს, რომ დაპირებული სამოთხე ქვეყანაზე გაი-
 მართებაო და ის მართლაც სცდილობს ეს სამოთ-
 ხე გამართოს“. თუ დავით და იოანე ბატონიშვი-
 ლებმა ბევრი რამ ისესხეს მეთვრამეტე საუკუნის
 ფრანგი დეისტებისა და სენსუალისტებისაგან, ვოლ-

ტერისა, კონდილიაკისა და სხვებისაგან, ნიკოლაძემ ბევრი რამ აითვისა მეცხრამეტე საუკუნის ფრანგი პოზიტივისტებისა და სოციალისტებისაგან, სენ-სიმონისა, პრუდონისა, ლუი ბლანისა და ოგიუსტ კონტის აზროვნებიდან.

რადიკალურ და სოციალისტურ ჟურნალ „სოცრემენოსტში“, რომელსაც ნიკო ნიკოლაძე გეოგრაფ და სოციოლოგ ლ. მეჩნიკოვთან ერთად 1878 წელს სცემდა ჟენევაში, ის პოზიტივიზმის იარაღით შეებრძოლა ბაკუნინის ანარქისტულ და მეტაფიზიკურ შეხედულებებს. „კარლ ფოგტი, მოლემოტი, დარვინი და ბოკლი ეკუთვნიან იმ მეცნიერთა რიცხვს, რომელთაც მეცნიერებიდან ერთხელ და სამუდამოდ განდევნეს ყოველგვარი მეტაფიზიკური საკითხი და რომელნიც შეუდგნენ ფიზიკური და ზნეობრივი ბუნების მოვლენათა გამოკვლევას და განზოგადოებას, რათა ამ მოვლენათა თანმიმდევრობას მისწვდნენ... მთელი თანამედროვე მეცნიერება, ბეკონიდან დაწყებული, ამ მეთოდს ეყრდნობა და მიდის წინ მისი წყალობით. ამ მეთოდს უნდა ვუმაღლოდეთ იმ წარმატებისთვის, რომელსაც ბუნებისმეტყველებამ მიაღწია“ („ნაროდნოე დელო“, ჩრეული ნაწერები, თბილისი, 1931).

სამართლიანობა მოითხოვს აღვნიშნოთ, რომ პოზიტივისტური ფილოსოფიისა და სოციოლოგი-

ისტვის ნიკო ნიკოლაძეს შემდეგაც არ უღალატნია მართალია, ის პოლიტიკური და პრაქტიკული ვაწე იყო და, როგორც ასეთ მოღვაწეთა დიდი რიცხვი, — ოპორტუნისტი, მართალია, მან გიორგი წერეთლის წინააღმდეგ და ილია ჭავჭავაძის მსგავსად ევოლუცია განიცადა მარცხნიდან მარჯვნივ, მაგრამ თვით მისი მსოფლმხედველობის საფუძველი ისე არ შეცვლილა, როგორც შეიძლება მის მოწინააღმდეგეებს ეგონათ. ოცდაათი წლის განმავლობაში, დაახლოებით სამოცდაათიანი წლების დასაწყისიდან წარსული საუკუნის დასასრულამდე, ნიკო ნიკოლაძემ, უმთავრესად თბილისში, მეტად ინტენსიური ლიტერატურული მუშაობა გასწია. ის ხელმძღვანელობდა ან უახლოეს თანამშრომლობას უწევდა რუსულ „ტიფლისკი ვესტნიკს,“ „ობზორს“ და „ნოვოე ობოზრენიეს,“ ქართულ „კრებულს,“ „დროებას“ და „მოამბეს“. ამ ხნის განმავლობაში მან ხელი შეუწყო გონებათა ამოძრავებას, ახალი ქართველის ფსიქოლოგიის შემუშავებას. ამავე დროს ის პრაქტიკულად მუშაობდა როგორც აქციურ საზოგადოებათა დამაარსებელი, როგორც თბილისის თვითმართველობის წევრი, ბოლოს, როგორც ფოთის ქალაქის თავი. აქ მან თავისი დაუცხრომელი ენერგია პორტის ქვის ჯებირში შეანიფთა და თამამი პროექტები შეადგინა, რომელნიც შემდგომში თაო-

ბამ განახორციელა. მაგრამ თავის ცხოვრების სამხრეთულ
 ზედაცის სენ-სემონის და კონტის სოცილოგიურ კონ-
 ცეფციას ემხრობოდა: „ებლანდელი საზოგადოებრი-
 ვი მეცნიერების წინამორბედი სენ-სიმონი და მისი
 მოწაფე ოგიუსტ კონტი მთელი კაცობრიობის გან-
 ვითარების ისტორიას სამ ნაწილად ჰყოფენ. მათი
 სწავლით ყოველმა ერმა აუცილებლად შემდეგი სა-
 მი სტადია უნდა გაიაროს ერთი მეორის შემდეგ:
 მხედრული, მრეწველი და საზოგადოებრივი. ვინც
 მათ ნაწერებს გადაიკითხავს და ჩვენს მდგომარეო-
 ბას შეადარებს, ის დარწმუნდება, რომ ჩვენი ქვე-
 ყანა დღეს თავიდან ბოლომდინ და კიდით-კიღამ-
 დე ჯერეც პირველ სტადიას, მხედრულ წესწყობი-
 ლებას ვერ ასცილებია, ვერ გამოსთხოვებია. რო-
 ცა ევროპა საფუძვლიანად იწუნებს თავის მრეწველ
 წყობილებას იმ აზრით, რომ მესამე სტადიაზე შეს-
 დგას ფეხი და საზოგადოებრივი წესი გაიწყოს,
 ჩვენ ისევ ისა გვაქვს სანატრელი და საძიებელი, რომ
 იქნება როდისმე მხედრული წყობის შემუსვრა და
 მრეწველობის დაარსება გვეღირსოსო!“ (საქირო ძა-
 ლა, „მოამბე,“ 1894 წ., № 8).

ამ მსოფლმხედველობასთან იყო დაკავშირებუ-
 ლი ის დაფასება, რომელსაც ნ. ნიკოლაძე თავის-
 დროინდელ საქართველოსა და რუსეთს აძლევდა:
 „ის ეწინააღმდეგებოდა როგორც ჩვენს რომანტიკოს

პატრიოტებს, ისე რუს სლავიანოფილებს. ამეზობრეულნი
 ნ. ნიკოლაძე პრინციპულად არ განსხვავდებოდა
 აკაკისა და ილიასაგან. მხოლოდ აკაკი ქართველი
 ერის გაჯანსაღებას ძველი ქართული გმირობის და
 სიქველის აღდგენიდან ელოდა, ნიკო ნიკოლაძე კი,
 ილია ქავჭავაძის მსგავსად, ხსნას ეკონომიური და
 პოლიტიკური ცხოვრების ევროპულად მოწესრიგე-
 ბაში და მეცნიერული იდეების პროპაგანდაში ხე-
 დავდა.

1873 წელს ნიკო ნიკოლაძე მეორედ გაემგზავ-
 რა საზღვარგარეთ. ფოთის დანახვამ გემის ერდო-
 დან მასში პესიმისტური ფიქრები აღძრა: „ფოთი
 დაიშალა თავის შნოიანად გაღესილი, შეფერილი
 ქუჩებით და დამპალი შიგნეულობით. მაგრამ ჩემ
 თვალწინ მაინც დიდხანს იდგა მისი სურათი, რო-
 მელიც მე ჩვენი ქვეყნის ნამდვილ და ქეშმარიტ სუ-
 რათად მიმაჩნია. ლამაზია ის, აყვავილებული, ნარ-
 ნარ ვარდივით გადაშლილი, მაგრამ გარეგანი სი-
 ლამაზის მეტი არაფერი ღვივის და აცხოველებს
 ამ საყვარელ ქმნილებას. იმას აკლია ძლიერი შემა-
 ერთებელი სული, აკლია ძალის მომცემი ერთობის
 სიცხოველე, ატყვია მომხიბვლელი გარსგანდგომის,
 განცალკევების ბეჭედი... მოიყვანეთ ვინც გინდათ
 აქ, ჩემს ალაგას, დააყენეთ ამ ხომალდზე და გა-
 დაახედეთ ჩვენი ქვეყნისკენ, დააფიქრეთ მის ბედ-

ზე, გააცანით მისი მდგომარეობა, და თუ მისივე
 ლი დაწურული ღრუბელივით არ დაპატარავდეს,
 თუ იმას სისხლი არ მოერიოს და ნაღველი ყელში
 არ ამოუვიდეს, მაშინ შემაბით ყელზე ამ ხომალ-
 დის ქვაბი და ჩამიშვით ამ ზღვის უფსკრულში.“

ნიკო ნიკოლაძე სრულიად თავისუფალი იყო ის-
 ტორიული რომანტიზმისაგან. საქართველოს წარ-
 სულს ის გადაჭარბებული სკეპტიციზმით აფასებ-
 და. ეს ნაწილობრივ მისი ფხიზელი რეალისტური და
 პოზიტივისტური მსოფლმხედველობით აიხსნებოდა,
 ხოლო ნაწილობრივ იმით, რომ ის, როგორც ეტყო-
 ბა, შედარებით სუსტად იცნობდა საქართველოს ის-
 ტორიას. იმას არ სწამდა, რომ ჩვენ ოდესმე გამოვსუ-
 ლიყავით მიმბაძველობის ასაკიდან და ორიგინალუ-
 რი ეროვნული კულტურის სტილი შევქვეყმნას.

ის ფიქრობდა, რომ ქართველები დიდხანს „მონ-
 გოლებსაც კი ვბაძავდით, სპარსელებსაც, თათრებ-
 საც და ლეკებსაც. ზოგმა ქუდი დაგვიტოვა, ზოგმა
 სიზანტე, ზოგმა ორპირობა... ხეირიანი და მაგარი
 ბუნება რომ არ გვქონოდა, ჩვენ სისხლში რომ ის
 დაუნდობელი და დაუშრეტელი ძალა არ მდგარიყო,
 რომელიც ზოგიერთ რჩეულ ხალხს უკვდავებას აძ-
 ლევს, დიდი ხანია რაც დედამიწის პირიდან ქართ-
 ველების და საქართველოს ხსენებაც კი გაპქრე-
 შოდა... ვინ, რომელი ბრძენი, ისტორიკოსი ან ეტ-

ნოგრაფი გვეტყვის, როგორი იყო ნამდვილი პირველდროინდელი ქართველების ბუნება, ხასიათი, თვისება“ (მამულის სიყვარული და მსახურება, „საახალწლო აღმანახი“, თბილისი, 1880 წ.)

ერთ თავის წერილში ნ. ნიკოლაძემ საქართველო იმ ტურფა ქალს შეადარა, რომელიც სჭკნება და ლაზათს ჰკარგავს ხელიდან ხელში გადასვლის გამო. „სპარსეთის ვარჯიშობამ ჩვენს მინდვრებში და დარბაზებში, მათმა გამარჯვებამ ჩვენს ციხეებსა და ქალბატონებზე ასე დაამცირა ჩვენი ხალხის ხასიათი“ (კრებული, 1871, № 4). ეს იყო უკვე ნიპილისტური შეხედულება ქართველი ერის ისტორიულ წარსულზე, ისევე ცალმხრივი და მაგნებელი, როგორიც იყო ჩვენი ისტორიის საინტიმენტალური იდეალიზაცია რომანტიკოს პატრიოტების მიერ.

არა ნაკლებ პესიმიისტურად აფასებდა ის მეფეთა რუსეთის აწმყოსა და წარსულს და ყოველი ჯურის სლავიანოფილებისა და ნაციონალისტების წინააღმდეგ ჩაადაევს ეთანხმებოდა; მაგრამ ჩაადაევის წინააღმდეგ ის უკეთეს მომავალს უქადოდა რუსის ხალხს. „საზღვარგარეთელ მწერლებს და მოაზრებებს აკვირვებს რუსეთის ერთკილოიანი და უმოძრაო ცხოვრება მთელი ათასი წლის განმავლობაში. მობრძანდნენ და ნახონ აი ეს მინდვრები, მათი შიშველი ბუნება, მათი მოსვენებული, თითქმის მკვდარი

ქართული
ენის
სამეცნიერო
ცენტრი

გამოხედულება და ბრძანონ, რა გასაკვირველია და იყოს, რომ ამ ბუნებას მცხოვრებლების ტვინზე და მოქმედებაზე ერთგვარი უმოძრაობის დალი დაუსვია. ხალხს შობრავ ხასიათს, წარმატების სურვილს, უკეთესი ცხოვრებისაკენ ლტოლვილებას მისი ტვინის სიფხიზლე, მისი პოეზიის ძალა, მისი სხეულის სიმაგრე აძლევს. მაგრამ რა პოეზიაა შესაძლებელი ამ ერთფეროვან, ერთგვარ მინდვრებზე?.. გარშემო მთისა და მდინარეებისა, ყვავილისა და ტყის მაგიერ სჩანს ზაფხულში მტვერი, ზამთარში თოვლი და გაზაფხულ-შემოდგომაზე კი ტალახი, ტალახი და მარტო ტალახი“ („სხვათა შორის“).

ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებით გეოგრაფიული სტიქიონიდან დამოკიდებულია არა მარტო ამა თუ იმ ხალხის, ამ შემთხვევაში რუსობის, კულტურის საერთო განვითარება, არამედ მისი ხელოვნება, მორალური შეხედულებები, პატრიოტული შეგნება, თვით პოლიტიკა. მას უკვირს, „როგორ მოახერხეს ამ ქვეყანაში სახლების და ეკლესიების შენება, ესე იგი არქიტექტურა აქ რანაირად დაარსდა. აქ კაცს მისაბაძველი არა ჰქონია რა: ბუნებას მისთვის არც გამოქვაბული კლდეები უჩვენებია, არც ხის შტოებისაგან დაჩრდილული კარვები...“ მზის იშვიათი გამოჩენა რუსეთის ცაზე, ხანგრძლივი და სუს-

ხიანი ზამთარი, ადამიანის ჩაკეტვა ოთხ კედელს, მიწვეული იწვევს საზოგადოებრივი ცხოვრების განუყოფელს. ლობას, გააფთრებულ ბრძოლას არსებობისათვის, იკვიანობას, დაუნდობლობას, მატერიალურ ღირებულებათა გადაჭარბებულ დაფასებას, ბოლოს პატრიოტული გრძნობის სისუსტეს. აქ ნიკოლაძე მსუბუქ პუბლიცისტურ ფორმებში გამოსთქვამს აზრებს, რომელნიც თხუთმეტ-თექვსმეტი წლის შემდეგ ლ. მეჩნიკოვმა სისტემატიურად დააღაგა თავის ცნობილ ფრანგულ წიგნში «ცივილიზაცია და დიდი ისტორიული მდინარეები». საფიქრებელია, რომ ქართველი პუბლიცისტი და რუსი სოციოლოგი ამ საკითხებზე ხშირად საუბრობდნენ ენევეაში «სოვრემნოსტის» რედაქციაში მუშაობის დროს.

მაგრამ დიდად დამახასიათებელია, რომ ნიკოლაძეს შესაძლებლად მიაჩნია თვით გეოგრაფიული სტიქიონის დაძლევა ადამიანის ტიტანური აქტივობის შემწეობით. „ადრე თუ გვიან რუსი მიხვდება, რომ ამ თვალუწვდენელ მინდვრებშიაც დიდი სიმდიდრეა დამარხული იმისთვის, ვინც მათ შემუშავებას და გამოყენებას მოახერხებს. ის ხელს ახლებს მაშინ თავის სამშობლო მინდვრებს, შეამუშავებს იმათ, გაავლებს ზედ გზებსა და წყლებს, მოიწვეს სარჩოს, უკეთ გაიწყობს თავის ცხოვრებას და მაშინ, როცა იმას შინ ბედნიერება ექნება, უფ-

რო იშვიათად მოინდომებს შინაურობის მიტოვებას და ბედის ცდას მთას გადაღმა“. ასეთი სასწრაფო მოხდენა შეუძლია ადამიანის გონებას და ნებისყოფას, მის სამეცნიერო და სამრეწველო მოღვაწეობას, იმ სტიქიონური ძალების, ელექტრონის, წყლის ენერჯის, მადნების და სხვ. გამოყენებას, რომელიც თვით მტრულად განწყობილი ბუნების წიაღშია დამალული.

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტიკის ერთი საუკეთესო ნიმუშია მისი რუსული წერილი, „ოცნებათა სამეფოში“, რომელშიაც მან პოეტურად შთაგონებული სტრიქონები შეაუძღვნა ელექტრონის როლს კაცობრიობის საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნის საქმეში. ის მოგვითხრობს, რომ 1886 წელს პარიზში დაესწრო ფერმკრთალი, ტანჯული მარსელ დეპრეს ცდებს ელექტროენერჯის შორს გადატანაზე, დინამომანქანებზე და სხვ. და მას სწამს, რომ დინამომანქანა დაამზობს ორთქლის მანქანის ბატონობას და შემეფსრავს თვით კაპიტალიზმის ძალას. ასეთია ტექნიკის წინსვლის ძალა. რამდენ საუკუნეს ბატონობდა კაპიტალი მსოფლიოში! რამდენი ძალა დაიღუპა უნაყოფოდ კაპიტალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რამდენი ადამიანის სხეული შეეწირა ოქროს კერპს! მაგრამ აი მოვიდა ლატაკი, დამშეული ადამიანი და მოიგონა ელექტროენერ-

გვის შორეულ მანძილზე გადატანის, მისი დასაწყისი
ლების საშუალება. ამიერიდან ჩქარა საჭიროა
იქნება კაპიტალის დაგროვება რამდენიმე პრივილე-
გიური პირის ხელში, უზარმაზარი ქარხნები, უსიტყვო,
მიკროსკოპიულ ქონდრისკაცებად გადაქცეული მუშე-
ბის მიბმა უსულო მანქანებზე, მათი გადაქცევა უპი-
როვნო კაპიტალის დამატებად: ისინი დამოუკიდებელ,
ამაყ, სწორუფლებიან მოქალაქეებად იქცევიან. ყვე-
ლას შეეძლება მავთულის შემწეობით ენერჯია გაიყ-
ვანოს თავის ბინაზე, თავის ქოხში, ყველას შეეძლე-
ბა დინამომანქანა შეიძინოს, როგორც დღეს საკ-
რავ მანქანას იძენენ. „ასეთია ადამიანის აზრის, მე-
ცნიერების ძალა, რომელიც აუქმებს ოქროს.
ნუ თუ ეს საოცარი არ არის? როგორ იცხოვრებენ
ადამიანები უკაპიტალოდ? რა საინტერესო იქნება
ყოველივე ამის დანახვა იმათთვის ჩვენს შორის,
ვინც ამ მშვიდობიან გადატრიალებას მოესწრება!..
და მაშინ დღესასწაული დადგება ჩვენს მთებში. რამ-
დენი მთის მდინარე გვაქვს, რამდენი ჩანჩქერი, რამ-
დენი მამოძრავებელი ძალა! და ყოველივე ეს გამო-
ყენებული იქნება, ყოველივე ეს ამოძრავებს მილიონ
დაზგას, მილიონ პატარა და დიდ მანქანას მილიონ
ოჯახში... ქუდი მოიხადეთ, ბატონებო, მის წინაშე: ეს
მომავალი ძალაა!“ („ნოვ. ობოზრ.“, 1987 წ., № 1328).

ამ წინასწარმეტყველურ სიტყვებთანაა დაკავშირებული აღფრთოვანებული ჰიმნი მრეწველობის მიმართ, რომელსაც ნიკო ნიკოლაძე მთავარ ძალად სთვლიდა ჩვენი ჩამორჩენილი სამშობლოს გასანთავისუფლებლად უცხო კაპიტალის ეკონომიური უღლისაგან; ამასთანავეა დაკავშირებული მისი მისწრაფება, რომ ეკონომიური აქტივობისათვის გამოყენებულ იქნას ყველა საზოგადოებრივი ფენა, თვით ქართველი მესამე წოდება, თვით მრავალრიცხოვანი ქართველი თავადაზნაურობა, რომლის უბრალოდ მოკვეთა მას შეუძლებლად მიიჩნდა, ვინაიდან ის ერის ერთს შეათედს შეადგენდა. ბოლოს, განსაკუთრებით გამოყენებულ უნდა იქნას დემოკრატია, რომელიც უნდა გადაეჩვიოს ბრმა მორჩილებას და შეეჩვიოს აზრიან დისციპლინას, ინციტივის გამოჩენას, კერძო და საზოგადოებრივი ინტერესის შეთანხმებას. „თანდათან გვიახლოვდება ახალახალი ქვეყნის შობა. ოცი წელიწადი არ გაივლის ისე, რომ ჩვენი ქვეყანა ან ჩვენი მამულის ახლომახლო მდებარე ქვეყნები მსოფლიო ბრძოლის ასპარეზად არ გახდეს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შუა... ბედნიერი ის ხალხი იქნება, ვინც მზამზარეული დახვდება ამ ბრძოლის პირველ კიჟინს, ვისაც მაშინ ნამდვილი ერთობაც ექნება და გონიერი დისციპლინაც“ („მამულის სიყვარული და მსახურება“).

ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკურ მოღვაწეობაში დიდად საინტერესო მომენტს წარმოადგენს ის მოლაპარაკება, რომელიც მან 1882 წლის დასასრულს აწარმოვა ალექსანდრე მესამის მთავრობასა და „ნაროდნაია ვოლიას“ შორის. ამ დროს ახალი მეფის პოლიტიკური კურსი არსებითად უკვე გამორკვეული იყო: ნაროდოვოლცების მიერ მოკლული ალექსანდრე მეორის მოლიბერალო მინისტრი გრაფ ლორის-მელიქოვი გადაყენებულ იქნა, კონსტიტუციური ილუზიები არქივს ჩაბარდა და მთავრობა მკაცრი რეაქციის გზას დაადგა. მაგრამ თვით მთავრობაში კიდევ მოიპოვებოდნენ მერყევი ელემენტები, რომელთაც განსაკუთრებით ეწინოდათ, ნაროდოვოლცების გადარჩენილმა ბელადებმა ტერორისტული აქტები არ მოაწყონ ახლად ტახტზე ასული მეფის კურთხევის დროს და სირცხვილი არ გვაქამონ დღესასწაულზე დამსწრე უცხოელი სტუმრების თვალშიო. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ საქართველოში ნამყოფი ბოროზდინის რჩევით იმ დროს პეტერბურგში მყოფ ნ. ნიკოლაძეს წინადადება მისცა მოლაპარაკება გაემართა „ნაროდნაია ვოლიას“ მეთაურებთან. ნიკოლაძე შეხვდა, ერთი მხრით, მეფის კარის მინისტრს გრაფ ი. ვორონცოვ-დაშკოვს, გრაფ

შეუვალავს, პოლიციის დეპარტამენტის უფროსს პლევესს, ხოლო მეორე მხრით ცნობილ კრიტიკოს ნ. მიხაილოვსკის, ნაროდნიკ პუბლიცისტ ს. კრივენკოს და სხვ. მთავრობის დასტურით ის დასავლეთ ევროპაშიც გაემგზავრა და ინახულა ემიგრანტ რევოლუციონერების იმდროინდელი მეთაური ლევ ტიხომიროვი, რომელმაც ნაჩქარევი კონგრესიც კი მოაწყო მთავრობისათვის წარსადგენ მოთხოვნილებათა ჩამოსაყალიბებლად.

ნ. ნიკოლაძის შუამავლობას, რასაკვირველია, არავითარი, რეალური ნაყოფი არ მოუტანია. მართალია, რევოლუციონერების პარტიამ მთავრობას მეტისმეტად ზომიერი მოთხოვნილებანი წარუდგინა, სახელდობრ პროპაგანდის თავისუფლების, ამნისტიის და ზოგიერთი შეღავათის მინიჭება ნაროდნიკული ინტელიგენციისთვის, მაგრამ მთავრობა ჩქარა დარწმუნდა, რომ თეთრი ტერორით ილაჯგამოცლილი ნაროდოვოლცების პარტია სერიოზულ საფრთხეს აღარ წარმოადგენდა მისთვის და უარი სთქვა რაიმე დათმობაზე. და პლევემ, ნიკო ნიკოლაძე უკანასკნელი შეხვედრიდან, ცოტა არ იყოს, ირონიული სიტყვებითაც გაისტუმრა: „თქვენ უჩივით უხერხულობასა და საფრთხეს, მაგრამ არ გინდათ ყურადღება მიაქციოთ იმას, რომ უხერხულობა აუცილებელია თქვენს მდგომარეობაში. ის ჩვენ კი არ მო-

გვიხვევია თავზე თქვენთვის, თქვენ თვითონ ვით
 ვეთ ორ სკამს შუა მჯდარიყავით“ („ბილოგია“ № 9).

ნიკო ნიკოლაძე მოგვითხრობს, რომ გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა ყურადღებით მიმილო და მომისმინა, მაგრამ მას დაღლილი კარისკაცის სახე ჰქონდა, როგორც შეეფერება ადამიანს, რომელსაც ყოველივე მოსწყინდა და არავითარი სურვილი და მისწრაფება არ აღელვებსო. მეზობელ ოთახში კარი გაღებული იყო, მაგრამ მძიმე ფარდა ეფარა, რომელიც დროგამოშვებით ირხეოდაო; შემდეგ ბოროზდინი მარწმუნებდა, იქ თვით ხელმწიფე იჯდაო.

შემდეგ ნიკო ნიკოლაძე განაგრძობს, რომ როდესაც ჩემსა და გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს შორის კითხვა დაისვა, თუ რა ნიადაგზე შეიძლებოდა შეთანხმების მიღწევა მეფის მთავრობასა და რევოლუციურ და სოციალისტურ ელემენტებს შორისო, მე მას დაუწყე მტკიცება, რომ არავითარი „პრინციპიალური დაბრკოლება არ არსებობს იმი, წინააღმდეგ, რომ მოხდეს სრული და გულწრფელი შედუღება სოციალურ მოძღვრებათა და თვით უმკაცრეს და უჯიუტეს თვითმპყრობელობას შორის მეთქი... რაც შეეხება კონსტიტუციურ რეჟიმს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის მრავალი წლის მანძილზე უპირატესობას მიანიჭებს რუსეთის საზოგადოების ვიწ-

რომ ეგონისტურ ელემენტებს: ადვოკატებს, აფერისტებს, კულაკებს, საერთოდ ბურჟუაზიას. ინტელიგენცია კი ღობის გადაღმა დარჩება. ამიტომ ამჟამად მოსალოდნელი არ არის, რომ კონსტიტუცია არსებითად გააუმჯობესებს მთავრობის მდგომარეობას და ხალხის ყოფაცხოვრებას... ქვეყანაში, რომლის სახალხო ცხოვრება ობჟინის და არტელის ნიადაგზე განმტკიცდა, და რომლის ინტელიგენცია ამ ეკონომიურ საფუძვლებს ფეტიშებად სთვლის, ძნელი არაა ერთსულოვნების დაშყარება ბელისუფლების, ხალხის და ინტელიგენციის მისწრაფებათა შორის შეთქმა“.

ერთი სიტყვით, ვორონცოვ-დაშკოვთან მოლაპარაკების დროს, ევროპაში გამგზავრების წინ, ნიკო ნიკოლაძე თავისებური ნაროდნიკულ-თვითმპყრობელური სოციალიზმის იდეას იცავდა. მაგრამ რამდენიმე კვირის შემდეგ, როცა ის პარიზიდან დაბრუნდა, უკვე გრაფ შუვალოვს შეხვდა, რომელმაც მას აცნობა, რომ ვორონცოვ-დაშკოვის მდგომარეობა შერყეულია, ხოლო მისი „საღმთო დრუჟინა“ დაშლილაო. „გრაფი შუვალოვი მარწმუნებდა, ტერორისტების მოთხოვნისათა ვიწრო სოციალისტურმა პროგრამამ დიდად აწყენინა მასაც, ვორონცოვ-დაშკოვსაც და მისი წრის ყველა წევრს... მისი შენიშვნის გამო, რომ მხოლოდ კონსტიტუცია

უნდა მოგეთხოვათ, მე ვუპასუხე, სრულიად წინააღმდეგობა არებთ თქვენს შეხედულებას მეთქი“. ამრიგად, შუალავთან საუბრის დროს ნიკოლაძე უკვე ბიუროკრატიული სოციალიზმის მოწინააღმდეგედ და ლიბერალური კონსტიტუციის დამცველად გამოვიდა; და ამას ის თავისი პირით მოგვითხრობს ერთი და იმავე წერილის ფურცლებზე.

რით აიხსნება ასეთი აშკარა წინააღმდეგობა? პოლიტიკური უპრინციპობით, გაუბედაობით თუ იმპრესიონისტული ბუნებით? უნდა ვიფიქროთ, არც ერთით. ვორონცოვ - დაშკოვთან მოლაპარაკების დროს ნიკო ნიკოლაძე, ალბათ, ტალიერანის პოლიტიკურ სიბრძნეს მისდევდა: ის ფიქრობდა, ენა იმისთვის მაქვს, რომ ჩემი განზრახვები დაემალო; შუალავთან მოლაპარაკების დროს კი ის თავის ნამდვილ გულისნაღებს ამჟღავნებდა. მართლაც, თავის პუბლიცისტურ ნაწერებში ის ხშირად ამტკიცებდა, რომ თვითმპყრობელობის აუცილებელი შემკვიდრე სახალხო თვითმართველობაა, რომ ასე იყო ყველგან და რუსეთიც არ შეადგენს გამონაკლისსო. ის ებრძოდა ბიუროკრატიულ მეურვეობას, მოუწოდებდა თვითმოქმედებისა და თვითმართველობისადმი, რათა ამ გზით „ადამიანთა უდიდესი რიცხვის უდიდესი კეთილდღეობა განხორციელებულიყო“. თავის წერილში ლუი ბლანსა და გამბე-

ტაზე ის ამტკიცებდა, „ლუი ბლანის უმთავრესი
დამსახურება იმ შეცდომის დარღვევაშია, ვითომ სო-
ციალიზმს და უსაზღვრო მონარქიას ერთად არსე-
ბობა შეეძლოთ“.

ნიკო ნიკოლაძე ფიქრობდა, რომ საქართველოში
განსაკუთრებით საჭიროა ევროპული პარლამენტული
ბრძოლის წესების შემოღება, ვინაიდან ფეოდალიზმ-
მა ბრმა მონური დისციპლინის სიყვარულთან ერ-
თად ინდივიდუალისტური ანარქია გვიანდერძა;
„ხალხში კი ნამდვილი ერთობა მარტო მაშინ დამ-
ყარდება, როცა მისი ეკონომიური ცხოვრება გათა-
ნასწორდება, როცა ხალხი ეკონომიურად განთავი-
სუფლდება და შეერთებულ შრომას შეეჩვევა...
ვიბრძოლოთ ერთმანეთს შუა, ერთის აზრს მეორის
შეხედულება შევატაკოთ, ვეცადოთ ხალხი მონაწი-
ლე გავხადოთ ამ ბრძოლისა და ჭკუის მოძრაობისა
და მერე, თუ ნამდვილად მამული გვიყარს, თუ მისი სი-
კეთე კერძო თავმოყვარეობაზედ უფრო დიდად მი-
გვაჩნია, ყველა იმ გადაწყვეტილებას დავადგეთ, რაც
უმრავლესობამ მიიღოს. ამ უმრავლესობისაგან მი-
ღებულის გადაწყვეტილების ერთგულება შეადგენს
ნამდვილსა და გამოსადეგს დისციპლინას და არა
ფელდფებლური მონობა ერთის რომელსამე კერპი-
სა“ („მამულის სიყვარული და მსახურება“).

რა საშუალებით ფიქრობდა ნიკოლაძე ლიტერატურული და სოციალური მიზნების მიღწევას? ახალგაზრდობაში, როცა ის ჩერნიშევსკისა და ნაროდოვოლცებს მეგობრობდა, ლუი ბლანსა და გერცენს ზედებოდა, პირველი ინტერნაციონალის წრეებში ტრიალებდა და ჟენევაში „სოვრემენოსტს“ რედაქტორობდა, ელპიდინთან ერთად რევოლუციურ პროკლამაციებს, ხოლო დ. მიქელაძესა და იზმაილოვთან ერთად ქართულ ჰეგტოგრაფიულ ჟურნალ „დროშას“ ბეჭდავდა, ის გარკვეული რევოლუციური გზის მომხრე იყო. არსებითად მას მოხუცებულობაშიც არ შეუცვლია თავისი აზრი რევოლუციაზე, როგორც საზოგადოების გამაახლებელ ძალაზე, მხოლოდ ის, რასაკვირველია, წინააღმდეგი იყო პერმანენტული რევოლუციის იდეისა. „ამბობება, რევოლუცია ქვეყნიერების არსებობაში ისეთივე იშვიათი „ერთწუთი“ მოვლენაა, როგორც ელვა, მეხი. შესაძლებელია განა აღამიანი სულ იმას ნატრობდეს, რომ ქვეყანაზე სხვა ძალა არ მოქმედებდესო და მუდამ მეხის მზადებაში ლევდეს თავის ღონეს?“ („ჩემს პოლიტიკაზე“, ქუთაისი, 1913).

რაც შეეხება ნ. ნიკოლაძის მიდგომას მეორე სოციალური სტიქიონისა — ომისადმი, ის განსაკუთრებით ამჟღავნებს მისი პოლიტიკური აზროვნების თავისებურებას. ერთი მხრით მას გულწრფე-

ლად აშფოთებს ომის ველის სურათი, რომლის წინაშე
 პლანზე თაემოწყვეტილ, შუაზე გაპობილ და გაქე-
 ლეტილ ახალგაზრდა ადამიანების გეამები გდია,
 ხოლო უკანა პლანზე სავარძლებში წამქეზებლები
 სხედან, ნებიერად გაზეთებს კითხულობენ და ვახ-
 შამს ელოდებიან. მაგრამ ამასთანავე მას ახსენდე-
 ბოდა, რომ უდროოდ და ძალდატანებით მარტო
 ბრძოლის ველზე როდი კვდება ხალხი: უგუნურება,
 უწესობა და სიღარიბე მას შასპოს და დრეიზეს
 თოფებზე უარესად ლეწავს. ომს კი ის უპირატესობა
 აქვს, რომ ახალისებს და აწრთობს ადამიანის სულს,
 პატიოსან გრძნობებს ნერგავს მასში და საზოგადო-
 ებრივ ცხოვრებას ობისა და ხავსისაგან ათავისუფ-
 ლებს („ომის სადღეგრძელო“, ნაწერები, თბილისი,
 1878).

მაგრამ ომი სწარმოებს არა მარტო სახელმწი-
 ფოთა შორის, არამედ თვით საზოგადოების შიგნი-
 თაც: ვინც გაიპარჯვა, ის ჭკვიანი და საქებიია,
 თუნდა მარტო გარემოების შემწეობით გაემარჯვოს,
 და ვინც წაიქცა, ვისაც ანგარიში შეეშალა ან ვი-
 საც მიზნის მიღწევის ნება არ მისცა სრულიად წარ-
 მოუდგენელმა გარემოებამ, ის ყოველთვის სასა-
 ცილო და ტალახში გასათქერი ხდება“ („დროება“,
 1873, № 74).

ნიკო ნიკოლაძეს რამდენჯერმე შეეხვდი მისი სი-
ცოცხლის უკანასკნელ წლებში. იმპერიალისტური
ომის დროს ეს მხრებში ოდნავ მოხრილი მოხუცი
ქარიშხალივით იქრებოდა რედაქციის ოთახში, რუ-
კას მივარდებოდა და ხელის ფართო მოძრაობით
საერთაშორისო პოლიტიკის პერსპექტივებზე იწყებ-
და მღელვარე და შთაგონებულ საუბარს. ეტყო-
ბოდა, რომ ის შეჩვეული იყო მსოფლიოს მასშტა-
ბით აზროვნებას; მაგრამ მისი პოლიტიკური პროგ-
ნოზი ყოველთვის უცდომელი არ იყო. ის შეცდა
1873 წელს, როცა პარიზში, ლუი ბლანთან საუბ-
რის დროს, ხანმოკლე არსებობა უწინასწარმეტყვე-
ლა ახლად დაარსებულ მესამე რესპუბლიკას. ის შეც-
და 1918 წლის შემოდგომაზე, როცა ევროპიდან
ახლად დაბრუნებულმა განაცხადა, შეუძლებელია
გერმანიის დამარცხება მოკავშირეების მიერ. ორი-
ოდე კვირის შემდეგ გერმანიამ იარაღი დაჰყარა.

ის არ იყო მჭვრეტეველი, მისი სტილი ნერვი-
ულობას და აჭრთა სიჭარბეს მოწმობდა. სტილის
საკითხში ის მონტენს ეთანხმებოდა: ის უპირატე-
სობას აძლევდა უბრალო, გაუშალაშინებელ ენას,
ნოყიერსა და ცოცხალს, სხარტსა და შემქიდროე-
ბულს, თავისუფალს ყოველივე პრანჭიობისა და კეკ-

ლუცობისაგან. მას ჰქონდა მხატვრული ინტერესი და გემოვნება. ამას მოწმობს მისი კრიტიკული წერილები ქართულ და ევროპულ ლიტერატურაზე. ესთეტიკურ საკითხებში ის წინააღმდეგი იყო როგორც ტლანქი ფტილიტარიზმისა, ისე ცხოვრებიდან გამოთიშული ხელოვნების იდეისა.

ახალგაზრდობაში ერთი მოთხრობა ცი დაეწერა („მელაღმე“), რომელსაც შემდეგ თავისი ცხოვრების უბედურ შემთხვევად სთვლიდა. მას უყვარდა ქალები, და როგორც ეტყობა, ქალებსაც, თავიანთი მხრით, უყვარდათ ის. ერთ ადგილას ის სწერს, როცა სული შემფოთებული მაქვს და ტვინი მეწვის როცა ვერც შინ მომისვენია და ვერც გარეთ, დამაამებელ, ბედთან შემარიგებელ გავლენას ახდენს ქალთან საუბარი, მისი სიცილის გაგონება ან თუნდა მასთან უსიტყვოდ ჯდომაო. მისი მოწინააღმდეგეები მას ფულის სიყვარულს აბრალებდნენ, და თვითონაც კერძო საუბარში რაღაც ასტრონომიულ თანხას ასახელებდა, რომელიც თითქო მას დაეხარჯა თავის სიცოცხლეში. მაგრამ თუ ფულის შეძენა ეხერხებოდა, ხანდახან მისი დარდიმანდულად დახარჯვაც იცოდა. აკაკი წერეთელი და ზაქარია ჭიჭინაძე მოწმობენ, რომ მას ხშირად უანგაროდ დახმარება გაუწევია ხელმოკლე ქართული გაზეთების რედაქციებისა და მათი თანამშრომ-

ლებისთვის. როცა ბოროზდინი სამასი
 მანეთის შოვნას დაჰპირდა გაზეთის დამსახურებულ
 ლად, მან აღშფოთებით უარი სთქვა ამ წინადა-
 დებაზე, რადგან იცოდა, რა საექვო წრეებიდან მომ-
 დინარეობდა ის. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ
 თუმცა ხშირად სპარტანულ მორალს ქადაგებდა და
 იდეალად კასიოსავით გამხდარი და ჩაფიქრებული
 კაცი ელანდებოდა, თვითონ ყოველთვის არ იყო
 უებრო სპარტანელი.

1925 წლის ზამთარში „ქართული წიგნის“ გამ-
 გეობის კრებაზე შევხვდი. როცა სხდომის დასრუ-
 ლების შემდეგ ქუჩაში გამოვედით, შევივლე, ძა-
 ლიან სუსხიანი ზამთარია მეთქი. მან მიპასუხა: 1859
 წელს, როცა ქუთაისის გიმნაზიას ვათავებდი, ბევ-
 რად უფრო ცივი ზამთარი იდგა, მოწაფეები ფეხით
 გავდიოდით გაყინულ რიონზეო. შე უნებურად გაო-
 ცებით შევხედე ამ ახლად მოვლენილ პატრიარქ
 მათუსაილს, რომელსაც საშუალო სასწავლებელი ბა-
 ტონყმობის ვადავარდნამდე ვათავებინა, ახლა
 მხნედ მიაბიჯებდა რუსთველის პროსპექტზე და გამე-
 ლელ-გამომვლელი ახალგაზრდა ქალების შესახებ პი-
 კანტურ შენიშვნებს აკეთებდა, საქმეში კარგად ჩა-
 ხედული კაცის სახით. და გავიფიქრე, რომ ჩემს
 გვერდით იგივე ენერგიული და ტემპერამენტიანი
 ჯაბუკი იყო, რომელმაც ორმოცდათორმეტი წლის

წინათ ერთ თავის წერილში სთქვა, რომ უღმრთესი
სიამოვნება, რაიცა ღმერთს ცოდვილი მამაკაცისათ-
ვის ამ ქვეყნად გაუჩენია, მტრის ციხის აღება და
კეკლუცი ქალის ტანზე შემორტყმული კორსეტის
ზონრების ნელხელა შეხსნააო.

დავით კლიაშვილი

როცა ადამიანი დავით კლიაშვილის მემუარებს კითხულობს, რწმუნდება, რომ ავტორს დიდხანს დამნაშავეთა და არანორმალურ ადამიანთა საზოგადოებაში შეხვედრია ცხოვრება და მუშაობა. ჯერ ის ცხრა წლის ბავშვი იყო, როცა სამშობლოს მოაშორეს და ორმოცდაორ სხვა ქართველ ბავშვთან ერთად რუსეთში გაისტუმრეს, სადაც მათ სამხედრო სწავლა-განათლება უნდა მიეღოთ და გარუსებულიყვნენ. ამათაგან უმრავლესობამ ან ჰაეა ვერ აიტანა, ან ზნეობრივი ატმოსფერო; ბევრი დაავადდა და უკან ჩამორჩა, ბევრი დაიხოცა. სამხედრო სასწავლებელი მხოლოდ ექვსმა დაასრულა, იმათაგან მხოლოდ ორს ლა შეეძლო ჩიქორთულ ქართულად ლაპარაკი. ასეთი იყო ყოველწლიური ხარკი, რომელსაც ახალგაზრდა ვაჟების სახით საქართველო რომანოვების რუსეთს აძლევდა.

უფრო უკუღმართი და მკაცრი იყო ცხოვრების სკოლა. უდიდეს სათნოებად მიჩნეული იყო შეგუფ-

ბა, მორჩილება, თავისი პიროვნების და ადამიანური ღირსების უარყოფა. მოხელეები ბაკენბარდს თებდნენ ან გრძელ წვერს უშვებდნენ იმის მიხედვით, ბაკენბარდიანი თუ გრძელწვერიანი რომანოვი იჯდა სამეფო ტახტზე. კავკასიის მთავარმართებელი გოლიცინი თერთმეტ საღრჩობელის ამართვას მოითხოვდა დამნაშავეთა დასასჯელად და დიდად აღშფოთებული იყო, რომ მას მხოლოდ ოთხს სთავაზობდნენ. მეორე მთავარმართებელი, დონდუკოვკორსაკოვი, უფრო ღვინის კასრს ეტრფოდა, ვიდრე საღრჩობელას, ფოთიდან უგონოდ წამოსული, ის მხოლოდ სურამში იღვიძებდა, იქაურ დეპუტაციას ღებულობდა და ჰპირდებოდა, ნუ გენალვლებათ, ნავსადგურს გაგიკეთებთო. პალმის მსგავსი ცირკის ჯამბაზები გაზეთებს რედაქტორობდნენ. გიყები არმიას მეთაურობდნენ. ამ უკანასკნელთა შორის დიდად დამახასიათებელი ფიგურაა გარუსებული სერბიელი ვინმე პოლკოვნიკი შევიჩი, ერთი თავზებულაღებული ავანტურისტი, რომელიც კუსტარული წესით ზარბაზანს ამზადებინებდა, რათა მისი სროლით თავი გაერთო, ხოლო ჯარისკაცებს გრძელ, ხელოვნურ უღვაშებს აწებებინებდა, რათა ისინი პარადის დროს გონებაწლუნგ ალექსანდრე მესამეს ზღაპრულ ბუმბერაზებად მოსჩვენებოდნენ. ჩუხონელი პოლკოვნიკი თავის ეზოში მამალ ინდაურს არ

უშვებდა: დედალ ინდაურებს ეტრფის და
 შეუძლია ცუდი გავლენა მოახდინოს ჩემ
 რდა ქალიშვილის ზნეობაზეო. ზნეობის თვალსაზ-
 რისით ის, ინდაურების რომანს გარდა, უარყოფ-
 და აგრეთვე ახალ რუსულ მწერლობას, განსაკუთ-
 რებით ჟუკოვსკის, გოგოლს და ტურგენევის. გადა-
 გვარებული ჩუბონელები, პოლონელები, ოსტზე-
 ელები მეტად გულმოდგინედ იცავდნენ ველიკორუ-
 სულ იდეას, ისინი ჯარში გაყვანილ გორელ სომ-
 ხებს, ეიტომირელ ებრაელებს, ყირგიზელებს და
 ბაშკირებს ჩასჩიჩინებდნენ — თქვენ რუსები ხართ,
 თქვენი სამშობლო რუსეთიაო.

ერთი მეზღვაური კაპიტანი ბათუმის ადგილობ-
 რივ ხელისუფლებას „გონებამახვილ“ წინადადებას
 აძლევდა: რევოლუციონერებს თავი მოუყარეთ, მე
 მათ ბარკასში ჩავსვამ, შუაგულ ზღვაში შევა-
 ცურებ და წყალში გადავყრიო. მეორე ოფიცერი
 უფრო რადიკალურ ღონისძიებას ადგენდა — თვით
 ქალაქს წაფუკიდოთ ცეცხლიო.

ამ გულახდილი შავრაზმელების გვერდით იდგ-
 ნენ რუსის უხერხემლო ლიბერალები, რომელნიც
 უდანაშაულო ადამიანებს ჩამოღრჩობას უწყვეტ-
 დნენ იმის შიშით, რომ მეფის ნაცვალს თუ მთავარ-
 მართებელს არ ვაწყენინოთო, ჯარისკაცები, რო-
 მელნიც ლოთობაში ეძებდნენ თავდავიწყებას, მის-

ტიციზმში გადავარდნილი ოფიცრები, რომელნიც ირწმუნებოდნენ: ჩვენის თვალით ვნახეთ, როგორ ააშრიალა ანგელოზმა ეკლესიის ბაირალი ფსალმუნის კითხვის დროს, ეს იმის ნიშანია, რომ რუსები იაპონელებს ომში დავამარცხებთო.

როგორ შესძლო ასეთ გარემოებაში დავით კლდიაშვილს შეენარჩუნებინა სიყვარულით გამთბარი გული, ადამიანის პატივისცემა და ნდობა, რომელიც მას ახასიათებს მთელი სამწერლო მოღვაწეობის მანძილზე?! დავით კლდიაშვილი დიდი ჰუმანისტია, არა მარტო იმ აზრით, რომ მას ადამიანი უყვარს მისი ნაკლისა და სიმახინჯის მიუხედავად, არამედ იმ აზრითაც, რომ მას ადამიანობის იდეა ყველაზე ამაღლებულ იდეად მიაჩნია. მისი ნაწარმოებიდან არა სჩანს, რომ მას რაიმე მეტაფიზიკური სამყაროს არსებობა სწამდეს, რელიგიური რწმენისა და ურწმუნოების საკითხი ქენჯნიდეს. ის პოზიტივისტურად აზროვნობს, ხოლო როგორც მხატვარი ემპირიულ მოვლენათა ქვეყანას არ შორდება. ამ მხრივ ის სრული ანტიპოდია თავის თანამედროვე მწერლის ვასილ ბარნოვისა.

დავით კლდიაშვილს აქვს ერთი პატარა მოთხრობა — „შერისხვა“, სადაც მოხუცი გლეხი, კაცია სუგუნაშვილ ცდილობს სოფლის სასამართლოს დადგენილება ზეცის სასამართლოში გაასაჩივროს

და წმინდა გიორგი ჩარიოს მიწის საკითხის განხილვაში. მაგრამ გლეხი მარცხდება: ხატი რისხვას არავითარ ყურადღებას არ აქცევს, პირიქით, კაცია სუგუნაშვილი თვითონვე ხდება თავისი ცრუმორწმუნეობის მსხვერპლი. როგორც დავით კლდიაშვილის მთელი მხატვრული შემოქმედება, ისე ეს მოთხრობაც თავისუფალია რაიმე აბეზარი მორალური ტენდენციისაგან. მაგრამ მკითხველს ენიშნება: უკეთესი იქნებოდა, კაცია სუგუნაშვილი თემს არ გამოსთიშოდა და მის სამართალს დამორჩილებოდაო.

დავით კლდიაშვილის მეორე შესანიშნავი მოთხრობიდან, — „მსხვერპლიდან“ სჩანს, რომ მას რელიგიური ცრუმორწმუნეობა საშინელ ანტისოციალურ ძალად მიაჩნდა. შემხარავი ტრაგედიით მთავრდება უბრალო ოჯახური კონფლიქტი, რომელიც იქიდან წარმოსდგება, რომ დედამთილი ძველი კონსერვატიული მორალის დედაკაცია, რძალი ახალგაზრდა, ლამაზი და ჯანსაღი ქალია და მას საზოგადოებაში თავის გამოჩენა ეხალისება, ხოლო ქმარი უნებისყოფო ქალაჩუნაა; ამ კონფლიქტში ერევა წარსულის ბნელი უპიროვნო ძალა, კუდიანობისა და საიქიოს რწმენა და სრულიად უდანაშაულო რძალ-დედამთილი მას ეწირება.

როცა ადამიანს სხვა უფრო პარმონიული ცხოველები უყაროს არსებობა არა სწამს, ხოლო ეს ემპირიული ქვეყანა სიმახინჯით და სიტლანჭით აღსავსედ მიანინია, მას პესიმოზმი და ნიპილიზმი მოიცავს, თუ თავისთავში ან საზოგადოებაში ისეთი ზნეობრივი ძალა არ აღმოაჩინა, რომელიც სიცოცხლეს ღირებულებას აძლევს. როგორც დავით კლდიაშვილის მემუარებიდან სჩანს, რომელსაც ავტორი იმათ მიუძღვნის, „ვინც მას გული სიყვარულით გაუთბო, ვინც ადამიანის პატივისცემა და ნდობა ასწავლა“, მას თავისი ცხოვრების გზაზე მრავლად შეხვედრიან ასეთი მტკიცე მორალის ადამიანები; ის მათ თითქმის ისევე პლასტიკურად გვიხატავს, როგორც თავისი მოთხრობების გმირები დაგვიხატა. უწინარეს ყოვლისა, ესენი არიან იმ პატრიარქალური ოჯახის წევრები, სადაც მწერალმა თავისი ბავშვობის პირველი წლები გაატარა. არც გარეგნობით, არც სულიერი თვისებებით ეს ადამიანები ჯერ კიდევ შემოდგომის აზნაურებად არ არიან გადაქცეული: მათ აქვთ შრომის პატივისცემა, და თუმცა ზოგიერთმა მათგანმა არც წერა-კითხვა იცის და არც ქალაქის ფულის დათვლა, მაგრამ ყველანი დიდი შინაგანი კულტურით არიან აღჭურვილნი. ზნეობრივად კიდევ უფრო მაღალ საფეხურზე დგანან ის გლეხები, რომელთა წრეში დავით

კლდიაშვილმა ცხოვრების პირველი ძლიერი ^{შეცდომის} ^{გაყენების} ^{შედეგად} დიღებანი მიიღო შუა ცეცხლის პირას, იმ დიდ კლუბში, რომელსაც მისი პაპის და მამის სამზარეულო სახლები წარმოადგენდნენ. იქ გაეცნო ის ქართულ ზღაპრებს, ანდაზებს, არაკებს, სიმღერებს და ჯანსაღი ხალხის გონებამახვილ დიალოგს; იქვე შეისწავლა ის სადა, ძალდაუტანებელი ქართული ენა, რომელიც მას შემდეგ ვერ დაავიწყა ვერც კიევის სამხედრო გიმნაზიამ და ვერც ბათუმის ყაზარმებმა და რომელსაც ორიოდ ადგილას მხოლოდ გრამატიკული უმართებულობა ბღალავს.

ფრანგები ამბობენ, როცა გინდა სთქვა—წვიმსო, სთქვი—წვიმსო. დავით კლდიაშვილის გმირების ენა იმდენად უბრალო და ბუნებრივია, რომ მკითხველს ჰგონია, ცოცხალი ადამიანების საუბარს ვისმენო. მის სტილში არაფერია ხელოვნური და ნაძიები. ეს, უწინარეს ყოვლისა, იმით აიხსნება, რომ მისი აზროვნება თავისუფალია ხელოვნურობისა და მწიგნობრულობისაგან, რომ მას, როგორც მხატვარს, თანდაყოლილი აქვს რაღაც ბავშვური გულუბრყვილობა და ბავშვური სიბრძნე, რომელიც მხოლოდ რჩეულთა ხვედრს წარმოადგენს და რომლის წყალობით ის სხვების მიერ ათასჯერ დანახულსა და განცდილს სრულიად სხვა თვალით ჰხედავს და სხვა გულით განიცდის. დავით კლდიაშვილის მოთხრობებსა და პიესებს შო-

რის არ მოიპოვება არც ერთი, გარდა მისი მოთხოვნებისა „წრფელი გული“, რომელიც ლიტერატურული იდეებისა და ასოციაციების უშუალო ზეგავლენით იყოს დაწერილი, და ეს მოთხოვნა ყველაზედ სუსტად უნდა ჩაითვალოს მის მიერ დატოვებულ შემკვიდრებაში. სხვაგან ის არასოდეს თავის საღმბატვრულს ინსტიქტს არ ღალატობს, როგორც თავისი მოქალაქეობრივი სინდისისათვის არასოდეს არ უღალატნია, როცა სამხედრო სამსახურის დროს ათასნაირი სიდუხჭირის წინააღმდეგ უხდებოდა უსწორო ბრძოლის წარმოება.

გარდა ნადურისა და დროსტარების ოსტატის, სიმონეთელი გლენის დათიკა გიორგაძისა, გარდა ვახტანგ მეფის კანონების მცოდნის სიმონა აშოლტიასი, გარდა მკერმეტყველი ორატორის ლევანა სირბილაძისა, რომელთაც დავით კლდიაშვილს ადამიანობისა და ქართული ენის პირველი გაკვეთილები მისცეს, მას თავის მემუარებში გამოყვანილი ჰყავს მთელი რაზმი ქართველი იდეური ინტელიგენტებისა, რომელთაც თავიანთი უანგარო თავგამოდებული მუშაობით, თავიანთი მორალური იდეალიზმით ხელი შეუწყვეს ქართველი ერის თვითცნობიერების ზრდას იმ ეპოქაში, როცა ჩვენს სამშობლოს სრული მოსპობის საფრთხე ემუქრებოდა, როცა უიმედობა საერთო სენად იყო გადაქცეული და

ზოგიერთი გადაგვარებული კეთილისმყოფელი
ხალხის გადაშენების აუცილებლობას თეორიულა-
დაცკი ასაბუთებდა. თუ ეს პროგნოზი არ გამართლ-
და, თუ ჩვენი წინა თაობების სკეპტიციზმი დღეს
ქართველი ერის ალორძინების რწმენამ შესცვა-
ლა, ამაში წილი უდევთ იმ თავმდაბალ ქართველ
ინტელიგენტ მოღვაწეებსაც—ნიკო ლომოურებს,
ლუკა ასათიანებს, გრიგოლ ვოლსკებს, ნიკო ცხვე-
დაძეებს და მრავალ სხვას, რომელთაც დავით
კლდიაშვილს წინსვლა გაუადვილეს ცხოვრების ძნელ
გზაზე.

დავით კლდიაშვილის ნაწერებში მომავალი თაო-
ბები იპოვნიან არა მარტო შეუბღალავ ესთეტიურ
სიამოვნებას, არამედ უხვ წყაროსაც მეცხრამეტე
საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს გასაცნო-
ბად. ამ რეალისტ მხატვრის შემოქმედება საქართ-
ველოს ერთი უდიდესი პროვინციის საზოგადოებას
ასახავს რევოლუციის წინაპერიოდში; მაგრამ ის პრო-
ვინციის მემატიაზე არაა, რასაკვირველია. როგორც
ყოველი ჭეშმარიტი ხელოვანის შემოქმედება, დავით
კლდიაშვილის შემოქმედებაც სცილდება ეპოქისა და
ტერიტორიის ვიწრო ფარგლებს, იგი ღრმად ნაციონა-
ლურია და როგორც ყოველი ნაციონალურ ხელოვნება,
ზოგადად ადამიანურიც. განა ოტია ქამუშაძე, დარის-
პან ქარსიძე, სოლომონ მორბელაძე, ბეკინა და პლა-

ტონ სამანიშვილები, ქეიფისა და მხიარული დროს
 ტარების არტისტი კირილე მიმინოშვილი ვიწრო პირობებში

ვინციული ტიპები არიან? განა მათ, წმინდა იმერულ
 თვისებებს გარდა, ქართული ეროვნული და ზოგადი
 ადამიანური თვისებებიც არა აქვთ? განა „ირინეს ბედ-
 ნიერება“ ზოგადი ადამიანური დრამა არ არის? ამაშია
 დავით კლდიაშვილის სიძლიერე, რომ მან კონკრეტულ
 ცხოვრების პირობებში დაინახა არა მარტო ის, რაც
 დროებითი და მსწრაფლწარმავალია, არამედ ისიც,
 რაც ყოველი კულტურული ეპოქის ადამიანისთვის მახ-
 ლობელი და გასაგებია, რომ მან მოგვცა არა მარ-
 ტო იმპრესიონისტული სურათები, არამედ ქეშმარი-
 ტად რეალისტური პორტრეტები, რომელთა სა-
 ლებავეები დიდხანს არ გახუნდება „შემოდგომის აზ-
 ნაურების“ უკანასკნელი წარმომადგენლების გაქრო-
 ბის შემდეგაც.

თავისი აზროვნებისა და სტილის ორიგინალო-
 ბის წყალობით დავით კლდიაშვილს უმტკიცესი პო-
 ზიცია უჭირავს ახალ ქართულ ლიტერატურაში.
 დიდი ქართველი რეალისტ მწერლების რაზმიდან
 ის ყველაზე უფრო მკვეთრად უპირდაპირდება ფე-
 ოდალური ეპოქის მწერლებს. ბევრ დიდ ღირსებას-
 თან ერთად, რომელიც ფეოდალური ეპოქის ქარ-
 ველ მწერლობას ახასიათებს, მას აქვს ერთი თვი-
 სება, რომელიც დღეს ჩვენ, სამართლიანად თუ უსა-

მართლოდ, მის მთავარ ნაკლად გვეჩვენება, ხოლო ერთი კლასიკოსის გამოკლებით, ეს მწერლობა დარებით ნაკლებ ინტერესს იჩენს რეალური ცხოვრების მოვლენებისადმი, შედარებით მკრთალად ასახავს კონკრეტულ საგნებს, ვერ იძლევა ინდივიდუალურად გამოკვეთილ პორტრეტებს. ის უფრო მონუმენტალობისკენ არის მიმართული, მას უფრო ხოგადი მოვლენების და ტიპიური ხასიათების ასახვა ეადვილება, უფრო გმირობის, მშვენიერების, რელიგიური აღფრთოვანების, სიყვარულის იდეების გამოხატვა აინტერესებს, ვიდრე მათი გამოვლინება ემპირიული საგნების ქვეყანაში. სინათლე და სიბნელე, ბოროტება და სიკეთე, სათნოება და სიღუბე ერთი მეორისადმი მკვეთრად და დაპირისპირებული. ადგილი აღარ რჩება ტონებისა და ნახევარ ტონებისათვის, გარდამავალ ფერებისა და ჩრდილებისათვის. ადგილი აღარ რჩება აგრეთვე სულიერი განცდის ნიუანსებისათვის. თუ ქალი ლამაზია, მას არაფერი აღარ აკლია, არც მარგალიტის კბილები, არც ბროლის მკერდი, არც მელნის ტბის მსგავსი თვალები, არც შავ ინდოთ რაზმის მსგავსი წამწამი. ყოველი მეფე შემმართველი და ჰაეროვანია, ყოველი გმირი თუ რაინდი ვეფხვეებს ხოცავს კატასავით, ყოველი სიყვარული ბნელაში გადადის, ყოველი რელიგიური განცდა—მარტვილობაში. შედარებით მკრთალადაა წარმოდგენილი სოციალური წრე და ყოფა-ცხოვრების დეტალებიც.

ფეოდალური ეპოქის ლიტერატურის ეს თავეი-
 სებურობა, უწინარეს ყოვლისა, რასაკვირველია
 ქრისტიანული აზროვნების გავლენით აიხსნება: ამ
 აზროვნებისათვის ემპირიული ქვეყანა მხოლოდ შე-
 სავალია, მხოლოდ პრელუდიაა ნამდვილი არსებო-
 ბისა, რომელიც სიკვდილის შემდეგ იწყება; ამიტომ
 ამქვეყნიურ საგნებს მისთვის მხოლოდ შედარებითი
 ღირებულება აქვს. მეორე ფაქტორი, რომელიც ძველ
 ქართულ ლიტერატურაზე იმავე მიმართულებით
 მოქმედებს, წმინდა სოციალური ხასიათისაა. ფეო-
 დალური ქართველი საზოგადოება ნაკლებ დიფერენ-
 ცირებულია, ვიდრე მეცხრამეტე საუკუნის ქართვე-
 ლი საზოგადოება, მასში ჯერ კიდევ ძლიერია გვა-
 როვნული წესწყობილების ნაშთებიც. იქ ადამიანი
 ადამიანს უფრო ჰგავს ჩაცმულობითაც, ცხოვრების
 წესითაც, სულიერი განცდითაც; ის ნაკლებად გამო-
 თიშული დიდი სოციალური ერთეულებიდან, გვა-
 რიდან, თემიდან, საამქროდან, წოდებიდან, ვიდრე
 მეცხრამეტე საუკუნის ადამიანი. ამიტომ მისი ინ-
 დივიდუალობაც ნათლად არა სჩანს ხელოვნებაში.
 მესამე ფაქტორი ლიტერატურული ხასიათისაა: მე-
 თორმეტე საუკუნის დასაწყისიდან ქართველმა ფეო-
 დალურმა ხელოვნებამ მაჰმადიანური, კერძოდ, სპარ-
 სული ხელოვნებისძლიერი ზეგავლენა განიცადა,
 მაჰმადიანურ მსოფლიოში კი დედაკაცი უცხო მამა-

კაცს მხოლოდ პირბადე ჩამოფარებული ეჭვენიბო
და, ამიტომ ეს ხელოვნება მოკლებული იყო
ვიდუალური პოეტური შთაგონების ერთ შთავარ
წყაროს, სახელდობრ ლამაზი ქალის სახეს.

მეცხრამეტე საუკუნის რომანტიკოსმა და რეა-
ლისტმა ქართველმა მწერლებმა ნაწილობრივ შეი-
ნარჩუნეს, ხოლო ნაწილობრივ დაარღვიეს ძველი
ქართული ლიტერატურის ტრადიციები და შეიმუ-
შავეს ახალი მხატვრული მეტყველება, უფრო ელას-
ტიური, უფრო ნუანსირებული, უფრო გამოსადეგი
თანამედროვე ადამიანის გარეგნობისა და სულიერი
ცხოვრების გადმოსაცემად. ამ დიდი რეფორმისტ
მწერლების, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, გრიგოლ ორ-
ბელიანის, გიორგი ერისთავის, ილია ჭავჭავაძის,
აკაკი წერეთლის, გიორგი წერეთლის, ვასილ ბარ-
ნოვისა და სხვათა გვერდით სინამდვილის ფანატი-
კოსს დავით კლდიაშვილს დიდათ საპატიო ადგილი
უჭირავს.

პასილ ბარნოვის ფილოსოფიისათვის

ვასილ ბარნოვის არავითარი ფილოსოფიური ტრაქტატები არ დაუწერია და არავითარი მეტაფიზიკური სისტემა არ შეუქმნია. ამისდა მიუხედავად ის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში დარჩება არა მარტო როგორც დიდათ ორიგინალური მხატვარი, რომელსაც სრულიად თავისებური პოეტური მეტყველება ჰქონდა, არამედ როგორც უღრმესი მოაზროვნე, რომელმაც პასუხი გასცა ფილოსოფიის ზოგიერთ პრობლემას. როგორც ჭეშმარიტ ბრძენს მას ჰქონდა გაოცებისა და ცხოვრების საიდუმლოების შეგრძნობის ნიჭი, როგორც ჭეშმარიტი ბრძენი ის ყოველდღიური პროზაული მოვლენების უკან მათ ღრმა აზრს სჭვრეტდა. ამავე დროს ის შებოჭილი არ იყო არავითარი ფილოსოფიური სკოლის დოქტრინით და თითქო საკუთარ იდეათა სამყაროში ცხოვრობდა.

ის ჰგავდა ადამიანს, რომელიც ძალიან შორიდან მოდიოდა; ის თითქო საუკუნეების სიღრმიდან

იყო გამოსული. ის თითქო წარმართულ სამსახურში
 ლოსთან მდგარა და ჰიმნი უგალობია აღმართის
 მფარველი ცეცხლის გენიისთვის, მას თითქო ბაბი-
 ლონის კოშკიდან ვარსკვლავიან ცაზე კაცობრი-
 ობის ბედისწერა ამოუკითხავს, თითქოს პლატონის
 დიალოგი მოუსმენია ათენის აკადემიის ხეივანში.

ჩვენ ემპირიული საგნების ქვეყანაში ვცხოვრობთ,
 მაგრამ ნამდვილია თუ არა ეს ქვეყანა? მართალია
 თუ არა პლატონი, რომელიც თქვამს, რომ ჩვენ
 გამოქვაბულში ვიმყოფებით ბნელი კედლისკენ პირ-
 მიბრუნებულნი, ჩვენს უკან უცნობი არსებანი მიმო-
 დიან ლამპრებით და ქანდაკებებით ხელში, და ჩვენ
 მხოლოდ მათ აჩრდილებს ვხედავთ კედელზე? შეგ-
 ვიძლია თუ არა უკან მოვიხედოთ, ან ჯურღმული-
 დან ამოვიდეთ და მზით განათებული სფეროები
 დავინახოთ? გრძნობადი სამყარო ნამდვილი სამყა-
 როს წინააღმდეგობა ან შერყენილი გამონაკრთობი
 ხომ არ არის?

არა, მშვენიერია ეს ქვეყანა, მას ლამპარი კი
 არა, თვით მზე ანათებს. „იცი, რა სიამოვნებასა
 ვგრძნობ, როცა მის ბრწყვიალა სხივებში ვარ გახ-
 ვეული, როგორც სატრფოს სურნელოვან თმაში?..
 თუ გიყვარვარ, ნუ ემალები მზეს. დატკბი მისი
 ელვარებით, მადლი შესწირე მადლით მოსილსა,
 თაყვანი ეცი მას: ღვთის თვალია იგი, თვით შე-

მოქმედია იგი ჩვენის ქვეყნისა და ცხოვრების მოქმედ
ცემელი!... ვზივარ მზის სხივებით გარემოცული,
შევმზერ სივრცეს და ვტკბები ჩემის ყოფნით, ვნე-
ტარობ იმ შეგნებით, რომ ვარ, ვცოცხლობ, ვსუნთ-
ქავ, ვსულდგმულობ; რომ გამოვრკვეულვარ არა-
რაობათა წყვდიადიდან, მომშადღებია ძვირფასი
ნიქი არსებობისა“ („დედა“).

როგორც მზე, ისე მის მიერ განათებული სამ-
ყარო ერთი და იმავე ნივთიერებისაგან შესდგება:
„მხოლოდ იგი ნივთიერება არსებობის დაბალ თარ-
ღებში უფრო მძიმეა, უხეში, ბნელი და უფრო
ხრწნადი; ზევით და ზევით ჰაეროვანი, ნათელი და
მშვენიერი, თავისუფალი, დროის და სივრცის სი-
რებიდან უფრო დახსნილი, უკვე ღმერთქმნილი“
 („სულთა კავშირი“).

ცხადია, რომ ბარნოვის შეხედულებით ღმერთი
თვით სამყაროშია, ის მხოლოდ მის უმაღლეს სა-
ფეხურს წარმოადგენს. ხრწნადი ნივთიერი არსებო-
ბა ეთეროვან არსებობაში გადადის, ეს უკანასკნე-
ლი—ზენივთიერში, ღვთაებრივში. ეს გადასვლა ერო-
სის შემწეობით ხდება, ე. ი. სიყვარულის შემწეობით,
ამ ცნების ფილოსოფიური გაგებით. საშყარო ბნე-
ლი ქაოსი იქნებოდა, ბრმა ბედისწერას დაქვემდებარ-
ებული, თუ ყოვლის შემძლე სიყვარული არ ყოფი-
ლიყო, რომელიც მიწას და ზეცას აკავშირებს.

არსთა სიმრავლე პირდაპირ განვითარება, არის ერთისა და იმავე დიდი შემოქმედისა, მისი ინდივიდუალობა გამოდის ბნელი ქაოსიდან, ის იტანჯება, ის მარტოა უსაზღვრო ცივ სივრცეში. ის თავის ტოლს ეძებს. მრავალია მის გარშემო, ის ვერავის ხედავს. აი, გამოჩნდება ნათლის ციაგი; ეს მოციაგე სახე ნივთიერია. სულს შიშის ძრწოლა იპყრობს: „ვაჰ თუ ვერ მიცნოს, არ მითვისოს და დავკარგო თვალთა სინათლე. განმიტაცებს სიკვდილი ბნელი, მოვსწყდები ვარსკვლავს და ვინღა მყვანდეს მანათობლად უსამზღვრო ბნელში?..“

სიყვარულის შემწეობით ხდება პიროვნების გადმოშუქება პიროვნებაში, სულთა თანაზრდა, მათი თანაზიარება. ეს არის აკრეთვე უკვდავების თანაზიარება, ვინაიდან სიყვარული უფრო ძლიერია ვიდრე თვით ბედისწერა და სიკვდილი: „ეს ის სირაა, ნათელთაგან გრეხილი სიმი, რომელს არ ჰკვეთს ბედისწერის ბასრი მახვილი, მას დრო ვერ სწვდება და მანძილი მის წინა დნება“. მაგრამ თუ სიყვარულის შემწეობით პიროვნება ეთიშება პირველყოფილ არსებობას, მისივე წყალობით ხდება პიროვნების შეერთება მარადისობასა და აბსოლუტთან: „სიყვარული უარყოფაა თავის თავისა სხვის ცხოვრების საშუალებლად. იმას შეუძლიან ეს, ვის შეუგრძნია ბუნებრივი ერთობა ყოველ ქმნილებასთან“ („ფერია“).

სიყვარულის დემონით შეპყრობილი გრძნობს, რომ ის უკვდავია, რომ ის წარსულში მუდამ არსებობდა: ბინდბუნდად აგონდება კიდევ, რომ ოდესღაც ამ ქვეყნად ცხოვრობდა („ტკბილი დუღუკი“).

სიყვარულის მეტაფიზიკა ბარნოვს ხელს არ უშლის რეალური ცხოვრების კონკრეტული მოვლენები დაინახოს და სწორად ასახოს. ის იძლევა არა მარტო ფსიქიური განცდის ღრმა ანალიზს, არამედ ამჟღავნებს ყოფაცხოვრების დეტალების, სოციალური გარემოს, ისტორიული წარსულის, საქართველოს გეოგრაფიის დიდ ცოდნას. მის მიერ დახატული ქალვაჟნი ცოცხალი ადამიანები არიან, მხოლოდ ისინი ან ბუნების სტიქიონებთან არიან დაკავშირებული, ცხოველური ინსტიქტებით არიან აღჭურვილი, ქვეწარმავალებს ენათესავენთან, ქვესკნელში მიძვრებიან მცენარისებური ფესვებით, ან, პირიქით, ზედგრძნობად, ეთეროვან სივრცეებში ჰქრებიან თებერასა, ოთარისა, მტკვრის ვაჟი—უშანგისა და განსაკუთრებით იმ ქალების მსგავსად, რომელნიც სახელითაც კი რაღაც ელისეს წალკოტის ყვავილებს ჰგვანან: გულნაზი, ეონა, ყარამფილა, თვალმაისა, დაფინე. ეს ქალები თითქო ნათელი და მსუბუქი სტიქიონის განხორციელებას წარ-

მოადგენენ, მათი ანთებული სული ლამპარით გამო-
ჰკრთის გამჭვირვალე გარეკანში.

თუ ძირითადი ფილოსოფიური პრინციპები ბარ-
ნოვის აზროვნებაში ასე თუ ისე გარკვეულია, იგი-
ვე არ შეიძლება ითქვას მის ძირითად ეთიკურ
იდეებზე. ალაგ-ალაგ ის თითქო იმ აზრისკენ იხრე-
ბა, რომ ნათელი იმარჯვებს ბნელზე, სიკეთე ბო-
როტებაზე: „კარგი ადამიანი რაინდია ნათელი შე-
მოქმედების მხრივ ბნელთან საბრძოლველად გამო-
სული“ („ღიმი დამლუპავი“). მაგრამ ხანდახან
მას მორალური სკეპტიციზმი, თვით მორალური
ნიჰილიზმი იცავს: არც ადამიანის ცხოვრებას, არც
სამყაროს არსებობას არავითარი ზნეობრივი მიზა-
ნი არ აქვს, ყოველივე ბრმა შემთხვევაზე დამოკი-
დებული. თვით ღმერთი სიკეთის და ბოროტების
გარეშე იმყოფება, თვით მას ვერაფერი გაუგია
სამყაროს შინაგანი აზრისა. „უზარმაზარია არსებო-
ბის იგი ბორობალი. უშველებელ საბრუნზედ მიტ-
რიალებს და მარად მიდის. მიაქანებს შემოქმედთ,
შექმნილ სამყაროებს, არსსა ყოველსა... არ არსე-
ბობს მისთვის ავი თუ კარგი, სიხარული ან სიმძი-
მილი, ჰაზრი მქმედი, არც დამთქმელი. ფიქრთ
უქონლობა!.. რა არის მისთვის პიროვნების განც-
და ძლიერი, თუნდ ხალხის, კაცობრიობის? არც რა,
სრულიად არაფერი... გსურს გაიგო შენ მიზანი

უყენებელ მოქმედებისა? დაფარულია შემოქმედებისა ვისაც“ („სულთა კავშირი“).

მაგრამ არის ერთი მომენტი, რომელსაც კორექტივი შეაქვს ამ კოსმიურ პესიმიზმში. ეს არის მუდმივი გარემოების იდეა. ყოველივე მეორდება დროების ჩარხის დაუსრულებელ ბრუნვაში, მაგრამ მეორდება ისე, რომ არსებობა უფრო მაღალ საფეხურზე აღის. თავის „მტკვრის ვაჯის“ დასასრულში, სადაც თითქო სული სულთან მღელვარე დიალოგს მართავს, ვასილ ბარნოვი სიკეთის საბოლოო გამარჯვებას ადასტურებს:

— „იქნება მთანიც, მტკიცე კლდენიც სიკვდილს ელიან?!

— ოღონდაც.

— ქვეყანაზედ ყოველივე სიკვდილს მორჩილებს?

— თვითონ ქვეყანაც!

— თვით სამყაროც, მოსპობას ელის?!

— მიცვალებას ჯამთ დასასრულში.

— და აღარ დარჩეს არარაი ღვთის ქმნილები დან?

— ყოველივე მიიცვალოს და ისევ იშვას!

— მოკვდეს და აღსდგეს?!

— მიიცვალოს და კვლავ განახლდეს თანისთანად ნათელქმნილი სიკეთით სავსე.

— და როდემდისინ?

— სამუდამოდ მოსპობამდინ ბნელ-ბოროტებისა

ვ. ბარნოვის ფილოსოფიურ აზროვნებას თითქმის არაფერი აქვს საერთო ქრისტიანულ ფილოსოფიურ აზროვნებასთან. ამ მხრივ ის უფრო ახლოს დგას ბუდისტურ სპეკულაციასა, ზოროასტრის დუალიზმსა, ქალდეურ კოსმოგონიასა, ელინურ სიბრძნესთან. მაგრამ თავის პრაქტიკულ ეთიკასა, თავის კაცთმოყვარეობის და შეწყალების მორალში ის არსებითად მაინც ქრისტიანად რჩება. მართალია, მის ქრისტიანულ ჰუმანისტურ მორალშიც ძლიერი პანთეისტური ნაკადი იჭრება: „ღრუბლებიც სიცოცხლით არიან სავსენი, სიხარულით დასცურავენ ცის სივრცეში... და მოკლულის ნადირის სისხლი თანასდევს მსროლელს ორთქლის რამ სახით. მეტად მჭრქალია იგი მეწამული ოხშივარი, მაინც ჰხედავს მას განმახული თვალი ნათელი“ („ფერია“).

თავისი მოთხოვნის „ნაძვნარის დევის“ მთავარი გმირის ონოფრეს მსგავსად ვასილ ბარნოვს, როგორც შთაგონებულ ოსტატს ტაძრის აგებაზე მოუხდა მუშაობა ქრისტიანულ ეპოქაში; მაგრამ ნაძვნარის დევის მსგავსად მასშიც მშვენიერი ქალის დანახვაზე ძლიერმა წარმართულმა სულმა გაიღვიძა სტიქიონური ძლიერებით; და ის შეეცადა ქრისტიანების ეკლესიის გვერდით მშვენიერი კერპის ქანდაკება აეგო.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

იოანე ბატონიშვილი	5
ალექსანდრე ორბელიანი	28
აკაკი წერეთელი ;	40
ნიკო ნიკოლაძე	64
დავით კლდიაშვილი	92
ვასილ ბარნოვის ფილოსოფიისათვის	105

Геронти Кикодзе
О ЧЕРКИ

на грузинском языке

*

Изд-во „Федерация“
19 Тбилиси 41

*

რედაქტორი: ი. აბაშიძე

* *

სულმთ. დასაბუქდაც 7-IV 1941 წ.
ტირაჟი 2500 წიგნის შიშა 4 x 6
სააქტორო ფორმათა რაოდენობა 2,9
სასტამბო ფორმათა რაოდენობა 7
შეკვეთის № 280 30 18338

* *

გამ. „ფედერაცია“-ს სტამბა, თბი-
ლისი, პეტრიაშვილის 181

შანი უღით 6 მან.

91/175